

Громадська організація
М'АРТ
«Молодіжна АльтеРнаТива»

**ПРАВА І ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ
ЛЮДЕЙ З ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я:
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО**

Доповідь за результатами моніторингу

Проведення моніторингу і видання доповіді
здійснено за підтримки
Міжнародного Фонду «Відродження»

Чернігів, 2006 р.

Автор аналізу права та редактор доповіді: Роман Семешко.

Редактор-укладач: Сергій Буров.

ПРАВА І ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЛЮДЕЙ З ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Доповідь за результатами моніторингу. Чернігів, 2006. - 72 с.

Доповідь опубліковано в рамках проекту Громадської організації М'АРТ «Моніторинг українського законодавства стосовно людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я», що був проведений у 2006 році. Проект реалізовано при фінансовій підтримці Міжнародного Фонду «Відродження».

Доповідь за результатами моніторингу адресована передусім органам влади, які мають вплив на формування національного законодавства України, громадським організаціям та ЗМІ, діяльність яких пов'язана з піднятою проблемою. Значною мірою доповідь має й просвітницький характер, оскільки систематизує міжнародні та національні правові стандарти через призму дотримання прав людини.

Матеріали цієї доповіді є поглядами редактора, автора аналізу права і можуть не співпадати з позицією експертів, організацій та інших осіб, якими під час підготовки доповіді була надана інформація в усній чи письмовій формі.

(для безкоштовного розповсюдження)

© Громадська організація М'АРТ
(«Молодіжна Альтернатива»), 2006

© Семешко Р.О.

© Буров С.Ю.

*Авторські права на видання належать
громадській організації М'АРТ (ММГО «Молодіжна Альтернатива»).*

*Будь-яке копіювання без офіційного письмового дозволу
громадської організації М'АРТ заборонено.*

При цитуванні обов'язкове посилання на джерело.

Видання перше

Наклад: 500 примірників

Друк: СПД Колінко О.В.

ЗМІСТ

стор.

СЛОВА ПОДЯКИ	4
ВСТУП.....	6
ПРОБЛЕМА МОНІТОРИНГУ	6
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	8
ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕНОГО АНАЛІЗУ ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТИВ УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ	9
ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИВЕДЕННЯ ДО ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ.....	12
ОСНОВНІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ, ЩО БУЛИ ПРЕДМЕТОМ АНАЛІЗУ ПРАВА	14
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ	17
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ (порівняльний аналіз стосовно деяких стандартів та відповідні рекомендації).....	27

СЛОВА ПОДЯКИ

Від імені групи розробників і організаторів моніторингу щиро дякуємо усім тим, без кого проведення досліджень і написання звіту не були б можливими.

Дякуємо за підтримку й відвертість учасників фокус-груп – опікунів людей, які мають проблеми психічного здоров'я, експертів неурядових організацій, представників ЗМІ – учасників робочих заходів з проблем моніторингу.

Висловлюємо велику повагу і вдячність лікарям-психіатрам, експертна підтримка яких була дуже важливою у ході проведення моніторингу.

Надзвичайно важливою була допомога тих людей, організацій, мас-медіа, які надавали партнерську консультативну допомогу.

Єдиною командою, з відданістю працювали представники громадської організації М'АРТ та організацій партнерів. Особлива вдячність волонтерам – тим, хто своєю добровільною працею на різних етапах проведення досліджень зробили свій вагомий внесок.

Щиро дякуємо Міжнародному Фонду «Відродження», його співробітникам та експертам за підтримку нашої ініціативи.

Експертна, інформаційна, консультативна та організаційна допомога у проведенні моніторингу і підготовки доповіді була надана наступними особами:

Олена Волочай	Міжнародний Альянс Професійної Підтримки Громадських Ініціатив
Алла Скок	Чернігівський державний педагогічний університет
Влада Бут	Громадська організація «М'АРТ»
Віктор Ролік	Вінницька правозахисна група
Ольга Дацко	Луганська обласна група медіації
Дмитро Гройсман	Вінницька правозахисна група
Анна Потапенко	Громадська організація «Правочин»
Сергій Волочай	Громадська організація «За професійну допомогу»
Ольга Ткаченко	Громадська організація «М'АРТ»
Руслана Бурова	Громадська організація «М'АРТ»
Дарина Бурова	Громадська організація «М'АРТ»
Анастасія Вассалова	Громадська організація «М'АРТ»
Надія Самардак	Громадська організація «М'АРТ»
Сергій Семененко	Громадська організація «М'АРТ»
Тетяна Пашук	Громадська організація «М'АРТ»
Ірина Лубяницька	Всеукраїнська громадська організація інвалідів користувачів психіатричної допомоги «ЮЗЕР»

Ольга Аврамець	Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. Ющенка
Роман Романов	Міжнародний Фонд «Відродження»
Руслан Імереллі	Вінницька громадська організація інвалідів «Користувачі психіатричної допомоги та хворі на епілепсію Відродження»
Євген Захаров	Харківська Правозахисна Група
Сергій Данілов	Державна науково-виробнича корпорація «Київський інститут автоматики»
Олена Жабенко	Луганська обласна психоневрологічна лікарня
Ірина Коваленко	Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. Ющенка
Руслана Золотаренко	Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. Ющенка
Ольга Мостова	Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. Ющенка
Микола Гнатишин	Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. Ющенка
Володимир Крезенцер	Науковий центр екрильного аналізу
Ігор Віленський	Науковий центр екрильного аналізу
Ірина Гончарова	Харківська Правозахисна Група
Валерій Кравченко	Громадська організація «За реабілітацію «Першотравневої двійки»»
Юлія Пієвська	Асоціація Психіатрів України
Ольга Гаврик	БО Фонд «Віддзеркалені світи»
Людмила Мільнер	Українсько-американське бюро захисту прав людини
Ольга Орлова	Харківський регіональний інститут проблем громадської охорони здоров'я
Остап Дроздов	газета «Аргумент-влада»
Тетяна Метик	газета «Експрес», «Еко-радіо»
Ярослав Кічук	ГО Південно-українська правозахисна організація «Добра воля», Ізмаїл
Олександра Абессонова	Виконавчий директор МБФ «Видавництво СФЕРА»
Дмитрій Федорин	Херсонський обласний громадський центр «Чоловіки проти насильства»
Галина Кузьмович	Благодійний фонд «Захист»
Ірина Король	Київська обласна громадська організація «Фенікс»

Наталя Турецька	Тернопільський обласний комунальний геріатричний будинок-інтернат, Гуманітарний фонд «Скарбниця людяності»
Зоряна Скалецька	Національний Університет «Києво-Могилянська Академія», Українська медико-правова асоціація
Світлана Бадера	БФ «Ліга інвалідів: реабілітаційна оздоровча спілка», м. Київ,
Іван Келемен	Голова ГО «Світанок», м. Івано-Франківськ
Олександр Кривенко	Правозахисна організація «За реабілітацію першотравневої двійки», Шевченківське Братство України
Світлана Булахова	Херсонський обласний центр практичної психології і соціальної роботи «Розвиток»
Деніс Копій	Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого
Катерина Волкова	Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

ВСТУП

Ідея проведення цього моніторингу виникла під час проведення нашою організацією у партнерстві з іншими неурядовими організаціями Моніторингу дотримання прав людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях.

Досліджуючи ситуацію з дотриманням прав людини в медичних закладах, зокрема у дитячих відділеннях психіатричних лікарень, ми отримали висновки аналізу права, результати проведених під час цього дослідження фокус-груп з медичними працівниками, законними представниками пацієнтів, працівниками соціальних служб, суддями, дані опитувань медичних працівників, фактичний матеріал щодо умов в яких відбувається надання психіатричної допомоги та іншу інформацію стосовно проблеми. Переробка цієї інформації підтвердила прогнозовану групою моніторингу необхідність системного підходу щодо аналізу законодавства.

Доповідь, що пропонується є досить ретельним і неупередженим аналізом відповідності національного законодавства України існуючим міжнародним стандартам, можливістю, і передусім, робочим матеріалом для органів державної влади, фахових неурядових організацій, ЗМІ.

ПРОБЛЕМА МОНІТОРИНГУ

Останнім часом відбуваються значні зміни у підходах до практики надання медичної допомоги, зокрема у практиці надання психіатричної допомоги, соціальної інтеграції людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я. Акценти зміщуються з позицій медичної етики до правових стандартів. Етичні стандарти продовжують свій природний розвиток і грають надзвичайно важливу роль, однак головна цінність правових стандартів у тому, що їх важче ігнорувати.

У галузі психіатричної допомоги для України великим зрушенням було прийняття у 2000 році Закону України „Про психіатричну допомогу». Зокрема, це єдиний закон в Україні у галузі охорони здоров'я, що містить норму щодо права пацієнта на отримання інформації про свої права, накладає на власника психіатричного закладу або уповноважений ним орган відповідний обов'язок (ст. 29 ЗУ „Про психіатричну допомогу»). Втім, багато принципів положень цього закону, встановлені ним гарантії як щодо осіб з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я, так і до їх законних представників, медичного персоналу, персоналу соціальних служб, що працюють у сфері психіатрії, не мають своєї реалізації на рівні поточного законодавства. Залишаються поза увагою і вагома доля міжнародних норм у цій галузі.

З прийняттям у 2000 році Закону України „Про психіатричну допомогу» відбулась суттєва зміна акцентів у бік базування процесу надання психіатричної допомоги на ґрунті прав людини, прав пацієнтів. Втім, проблема дотримання прав і законних інтересів людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я залишається актуальною.

За даними Журналу «Обзор психиатрии» (№4 за 2005 рік, стор. 12-14) прогнози щодо розповсюдження депресивних психічних розладів дають підстави стверджувати про їх вихід вже у 2010 році на перше місце серед причин призначення інвалідності. Це потребує моніторингу наявних механізмів захисту прав і свобод психічно хворих осіб вже сьогодні та створення підґрунтя для удосконалення системи правової допомоги.

Здійснена нами попередня діагностика проблеми дозволила визначити наступні причини такої ситуації:

1. Більшість норм Закону України „Про психіатричну допомогу» та законів, що діють в системі охорони здоров'я, мають лише декларативний характер за відсутності дієвих процедурних норм, спрямованих на виконання принципів положень законодавства;

2. Не врегульованим залишається питання соціальної інтеграції людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я як на рівні реалізації прав людини та основних свобод, так і на рівні соціального та економічного забезпечення;

3. Умови функціонування медичних закладів, соціальних служб та установ, порядок і принципи їх матеріального забезпечення та кадрової політики не достатньо регламентовані українським законодавством і є такими, що у багатьох випадках ігноруються державою на рівні бюджетного процесу;

4. Фактично відсутні або не є дієвими процесуальні механізми захисту та поновлення прав людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я.

Суттєвим позитивним фактором на шляху подолання піднятої проблеми може бути набагато більша правова обізнаність медичних працівників психіатрії за правову грамотність персоналу інших медичних галузей.

Проблема дотримання прав і законних інтересів людей з проблемами психічного здоров'я була окремим аспектом проведеного нашою організацією у 2004 року моніторингу дотримання прав людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях. Дослідження проведені в рамках цього проекту, незважаючи на специфіку моніторингу, дозволили зробити й певні висновки стосовно рівня дієвості українського законодавства щодо дотримання, можливих механізмів захисту та поновлення прав і законних інтересів людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я.

Так, серед основних проблем, перед якими особи з психічними вадами виявилися незахищеними, стали:

1) досить часте розголошення діагнозів пацієнтів через упереджене ставлення до них медичного персоналу; 2) відсутність практичних механізмів захисту від жорстокого і такого, що принижує гідність, поводження; 3) відсутність проведення тендерів органами місцевої влади на надання правової допомоги психічно хворим за рахунок бюджетних коштів; 4) відсутність спеціалізованих судів або закріплених суддів, які б розглядали питання щодо примусової госпіталізації осіб психічно хворих; 5) відсутність незалежного наглядового органу, уповноваженого законодавством на здійснення функцій щодо захисту осіб психічно хворих; 6) маніпулювання виплатами пенсій та соціальною допомогою інвалідам з психічними розладами; 7) позбавлення права на житло осіб, які визнаються недієздатними їх опікунами; 8) формальна дія норм, які повинні забезпечувати інвалідів робочими місцями та ін.

Поодинокі випадки благодійних акцій громадських організацій та релігійних об'єднань спрямовані на забезпечення необхідними умовами для існування та соціальну адаптацію осіб з проблемами психічного здоров'я не вирішують проблеми. Потрібні серйозні дії на рівні законотворення і формування підзаконної нормативної бази. Необхідним кроком у вирішенні цієї проблеми є системний аналіз національного законодавства щодо відповідності його міжнародним стандартам, базування на принципах забезпечення прав та законних інтересів осіб з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я

законодавчих норм, що встановлюють соціальні гарантії, бюджетні відрахування. Розробка на основі такого аналізу та розповсюдження у відповідних органах державної влади та місцевого самоврядування рекомендацій дозволить звернути увагу законотворців та посадових осіб на проблему та шляхи її вирішення. Для громадського сектору результати моніторингу дозволять створити ґрунт для планування та здійснення правових, політичних, інформаційних та просвітницьких дій, спрямованих на вирішення проблеми.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ця робота не є науковим дослідженням. Ми використовували доступні нам техніки і методи проведення моніторингу прав людини, що за рішенням робочої групи проекту були доцільними у дослідженні такого типу.

Доповідь побудована, передусім, на порівняльному аналізі відповідності існуючих норм українського законодавства міжнародним стандартам. Основним джерелом міжнародних стандартів на відповідність яким проводився аналіз українського національного законодавства був «Контрольний перелік Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я»¹.

З метою кращої ефективності роботи з нормативно-правовою базою були проведені дві фокус-групи. Перша (м. Чернігів, 31 січня 2006 року) – з законними представниками осіб, які мають проблеми психічного здоров'я, друга (м. Вінниця, 01 лютого 2006 року) – з медичними працівниками, які працюють у сфері психіатрії.

Протягом здійснення аналізу права постійно проводилась експертна оцінка напрацьованих матеріалів. Зокрема, з цією метою відбулась дводенна експертна робоча зустріч у Києві 9-10 квітня 2006 року, в якій взяли участь експерти – працівники неурядових організацій, що є сервісними для людей з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я, лікарі-психіатри. Попередні матеріали доповіді були розміщені на сайті Української Гельсінської Спілки з Прав Людини² для більш широкого їх обговорення. Остаточні коригування матеріалів аналізу права були зроблені після проведення 13 листопада 2006 року у Києві експертного круглого столу «Дотримання прав і законних інтересів людей з проблемами психічного здоров'я: міжнародні стандарти та українське законодавство» за участі соціальних працівників (соціальних служб та громадських організацій), які працюють у галузі соціальної інтеграції та ре-соціалізації осіб, які мають проблеми психічного здоров'я, лікарів-психіатрів, законних представників осіб, які мають проблеми психічного здоров'я, представники ЗМІ.

Доповідь за результатами моніторингу адресована передусім органам влади, які мають вплив на формування національного законодавства України, громадським організаціям та ЗМІ, діяльність яких пов'язана з піднятою проблемою. Значною мірою доповідь має й просвітницький характер, оскільки систематизує міжнародні та національні правові стандарти через призму дотримання прав людини.

---

¹ «Законодательство по охране психического здоровья: контрольный перечень ВОЗ», Справочник базовой информации ВОЗ по психическому здоровью, правам человека и законодательству (Приложение 1 к справочнику), Всемирная организация здравоохранения, - 2005 (переклад українською мовою і редакторська обробка здійснені спеціально для цього видання і не є офіційними - Громадська організація М'АРТ).
Джерело: http://www.who.int/entity/mental_health/policy/WHO_Resource_Book_MH_LEG_Russian.pdf

² www.helsinki.org.ua

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕНОГО АНАЛІЗУ ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

1. Національне законодавство (у вигляді окремих нормативних актів) не містить преамбули, в якій особлива увага має приділятися правам осіб з психічними розладами. Дані норми абсолютно відсутні в законодавстві України.

2. В законодавстві України не визначені цілі, завдання, додаткові міри захисту психічно хворих. Відсутній позасистемний контроль. Не враховані прецеденти Європейського суду, які примусову госпіталізацію прирівнюють до позбавлення волі.

3. В законодавстві України взагалі не використовується терміни «дискримінація» або «недискримінація».

4. Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить окремі норми, які визначають мету та завдання законодавства в сфері забезпечення психіатричного здоров'я населення.

5. Щодо термінології, Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить поняття «психічне захворювання». В той же час поняття «психічного розладу» не розкривається, а містить посилання на МКБ.

Крім зазначеного, на правовому рівні не визначені поняття «психічної неправоздатності» та «психічної недієздатності», вони не містяться в спеціалізованому законодавчому акті. Загальні поняття «правоздатності» та «дієздатності» закріплені Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року, який і визначає порядок встановлення вказаних режимів для особи. Вказані поняття «правоздатність» та «дієздатність» носять не медичний, а юридичний характер і стосуються реалізації цивільних прав та обов'язків.

Чинне законодавство України на нормативному рівні не передбачає термінів: «розумова відсталість», «розлад особистості», «токсикоманія». В той же час закріплені положення щодо застосування міжнародних стандартів, що знайшло своє відображення у Критеріях діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки (Наказ МОЗ N 271 від 27.10.2000 р.).

Не дивлячись на зазначене, необхідно відмітити, що всі наявні в Законі України «Про психіатричну допомогу» терміни носять чіткий характер. При цьому, передбачене та затверджене використання всіх міжнародних класифікацій щодо діагностики та лікування психічних розладів.

6. Критерії достатнього фінансування в законодавстві не вписані. Відсутня окрема лінія бюджетного фінансування служб охорони психічного здоров'я. Чинне законодавство на нормативному рівні повністю відповідає стандартам і декларує захист малозабезпечених категорій населення – психічно хворих. В той же час, наприклад, права пацієнтів більше носять декларативний характер, ніж практичний.

7. Законодавство не сприяє переводу служб охорони психічного здоров'я на первинний рівень.

В законодавстві України первинний рівень надання психіатричної допомоги закріплений лише підзаконними нормативними документами, зокрема Наказами МОЗ, які регулюють порядок надання швидкої медичної допомоги.

Таким чином, законодавство не підтримує та не стимулює перевід служб охорони психічного здоров'я на місцевий рівень та деінституціоналізацію.

Норми щодо переводу служб охорони психічного здоров'я на місцевий рівень та деінституціоналізація закріплюються лише через права пацієнтів, що носить декларативний характер. При цьому, досить слабким є фінансування, яке б сприяло переходу на вказані рівні, а також слабо розвинена система функціонування соціальних працівників в цій сфері.

8. Законодавство не містить механізмів отримання доступу до медичного страхування у приватному та державному секторах для осіб з психічними розладами.

9. Законодавство України передбачає право психічно хворих осіб на отримання різноманітних видів допомоги по соціальному страхуванню, зокрема: по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, по соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (в разі перебування у трудових відносинах). В той же час, окремо законодавчого акту про порядок і умови надання загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування не існує. Останній законопроект відправлено на доопрацювання 10 липня 2003 року.

10. Законодавством не передбачені міри адміністративного впливу у вигляді штрафів для осіб, які відкрили конфіденційну інформацію про пацієнта.

11. Законодавство не містить чітких гарантій пацієнтам щодо права на вільний та необмежений доступ до інформації про стан їх здоров'я (включаючи доступ до історії хвороби).

Закон України «Про психіатричну допомогу» передбачає право пацієнта на отримання інформації про свої права, пов'язані з наданням психіатричної допомоги (ст. 25 Закону). В той же час, гарантії щодо ознайомлення з історією хвороби на нормативному рівні не закріплені.

12. У законодавстві не обумовлені мінімальні вимоги до психіатричних закладів щодо підтримання там безпечної, терапевтичної та гігієнічно здорової обстановки.

Мінімальні вимоги до психіатричних лікарень в законодавстві України прив'язані до фінансування, а не до стандарту.

13. Законодавство не визначає мінімальні критерії усамітненості, дотримання яких є обов'язковим.

В українському законодавстві право на усамітнення для осіб, що страждають психічними розладами, знайшло своє відображення в обмеженому праві приймати відвідувачів наодинці. Право ж на усамітнення передбачає також фізичну недоторканість та територіальне право пацієнта, що містить в собі можливість перебувати в окремих, індивідуальних умовах у психіатричному закладі. Згідно ж українських нормативів та фінансових можливостей забезпечується масове перебування хворих у палатах, а в окремих випадках, наприклад ремісії, відбувається ізоляція пацієнта.

14. Законодавство не містить норм щодо гарантій участі користувачів послуг у сфері охорони психічного здоров'я у розробці політики, розвиткові законодавчої бази та плануванні послуг у цій галузі.

Окремі положення, але без закріплення механізмів їх реалізації, закріплені в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» через функціонування громадських організацій інвалідів.

15. В українському законодавстві не констатується, що добровільна госпіталізація та лікування також передбачають право добровільно залишити лікувальний заклад і право на відмову від лікування. В той же час передбачена процедура подання заяви про виписку особи.

Таким чином, законодавство не передбачає ознайомлення з положеннями, згідно з якими добровільно госпіталізовані пацієнти повинні бути заздалегідь проінформовані, що під час лікування їм може бути відмовлено в праві залишити психіатричну клініку тільки у тому випадку, якщо вони стануть відповідати критеріям хворих, до яких можливо застосування примусового лікування.

16. Законодавство не містить положення, що стосуються пацієнтів, які не здатні приймати інформовані рішення щодо госпіталізації або лікування, але які не відмовляються від госпіталізації або лікування. Відсутнє визначення - «непротестні пацієнти».

Українське законодавство не містить положення, що стосуються пацієнтів, які не здатні приймати інформовані рішення щодо госпіталізації або лікування, але які не відмовляються від госпіталізації або лікування

17. В спеціальному законі про психіатричну допомогу не має положень щодо необхідності проведення атестації психіатричної клініки стосовно наявності умов для прийому примусово госпіталізованих пацієнтів.

У спеціальному Законі України «Про психіатричну допомогу» не передбачена атестація психіатричного закладу. В той же час, відповідними постановами уряду та наказами МОЗ встановлена процедура акредитації закладів охорони здоров'я.

18. Законодавство не містить положення про незалежний уповноважений орган (наприклад, наглядова установа), що санкціонує усі рішення щодо примусової госпіталізації.

Так, Закон України «Про психіатричну допомогу» не передбачає функціонування окремого спеціального наглядового органу, що санкціонує всі рішення про примусову госпіталізацію. Єдиним таким органом є суд, який приймає рішення щодо законності її здійснення і виступає в ролі контролюючого органу. У той же час, номінально таким наглядовим органом є комісія лікарів-психіатрів, яка приймає рішення про доцільність госпіталізації.

Має існувати незалежний наглядовий орган, котрий гарантує, що застосування психохірургії та інших незворотних методів втручання проводиться тільки після отримання інформованої згоди.

Законодавство України передбачає наявність 2-х наглядових органів: 1) суд та 2) квазісудовий орган – комісія лікарів-психіатрів, які уповноважені в чітко визначених випадках здійснювати перевірку етапів лікування або надавати згоду на таке лікування, зокрема осіб, які госпіталізуються у примусовому порядку.

19. В спеціальному законі не обумовлена процедура щодо продовження термінів розгляду заяви в разі надходження її в останній день робочого тижня.

20. Законодавство не має положення про те, що пацієнти підлягають виписці із психіатричної клініки, як тільки вони перестануть відповідати критеріям для примусової госпіталізації.

Закон не передбачає автоматичну виписку особи в разі зникнення критеріїв для примусової госпіталізації, а наголошує на необхідності звернення до комісії лікарів-психіатрів. Негайна виписка можлива лише під час направлення або першого прибуття особи до психіатричної лікарні.

21. Такі методи медичного втручання, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація не розглядаються в площині застосування заборон в разі виникнення надзвичайної ситуації у зв'язку з її нормативним визначенням. Закон містить поняття методів, що становлять «підвищений ризик» для здоров'я особи і які можуть бути застосовані виключно за усвідомленою згодою особи. В той же час, неможливо виключити застосування заборонених міжнародними нормами права методів лікування до психічно хворих осіб, які не можуть дати відповідної згоди і не мають власних законних представників.

Чинне законодавство України передбачає необхідність отримання усвідомленої згоди пацієнта або його представника на будь-який метод лікування, що передбачає ризик. Окремих норм щодо заборони стерилізації або процедур її застосування Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить. Окремі заборони містяться в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Крім зазначеного, Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить норми щодо порядку застосування медичних та наукових дослідів, передбачаючи поняття методів лікування, що становлять «підвищений ризик». Відповідних норм щодо отримання згоди від осіб, які підлягають дослідженню, не закріплено і в Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

22. Законодавство умовно регламентує діяльність правоохоронних органів з метою забезпечення гарантії захисту осіб з психічними розладами від незаконного арешту та затримання та їх доставку до відповідного психіатричного закладу.

Закон України «Про психіатричну допомогу» містить лише одну норму, передбачену ст. 8, де передбачені дії міліції під час надання допомоги медичним працівникам щодо осіб, до яких застосовані примусові заходи. Спеціальне законодавство про міліцію також не містить окремих положень щодо обмежень на діяльність міліції з метою забезпечення гарантії захисту осіб з психічними розладами.

23. У Законі про психіатричну допомогу не прописані чітко права лікарів, їх перелік є обмеженим і недосконалим. Наприклад, психіатри не мають права виписувати рецепти на рожевих бланках, якщо установа не одержала дозвіл на це, або існує обмеження кількості таких рецептів. Ст. 27 Закону має відсилочний (бланкетний) характер і відправляє до Основ законодавства України про охорону здоров'я.

24. Як загальний висновок щодо правового регулювання відносин у сфері надання психіатричної допомоги в Україні використовується так званий „комбінований підхід”. А консолідований підхід більш перспективний з точки зору якості законодавства, такий підхід використовується в інших країнах, де ситуація з законодавством набагато краща.

В цілому, законодавство не є досконалим, але динамічним.

ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИВЕДЕННЯ ДО ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

1. Необхідно включити до преамбули Закону України «Про психіатричну допомогу» обґрунтування актуальності даного нормативного акту та визнання психічного здоров'я як однієї із основних людських цінностей, наприклад:

2. Необхідні зміни на рівні Конституційного законодавства України, адже терміни «рівність» (існує в Конституційному законодавстві) і «недискримінація» не є ідентичними і суттєво відрізняються за змістом.

3. Слід передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» окремі норми, включені в окремі статті, про основні цілі та мету дії законодавства щодо лікування, реабілітації та охорони прав осіб, які мають психічні розлади.

4. Розширити в Законі України «Про психіатричну допомогу» поняття «психічного розладу», передбачивши в ньому категорії психічного захворювання, розумової відсталості та токсикоманію. Включити до ст. 1 вказаного Закону поняття «психічної недієздатності» та «психічної неправоздатності» (є дискусійним на предмет доцільності вкладення в ці поняття медичного фактору).

5. Передбачити в ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» визначення щодо критеріїв отримання психіатричної допомоги та рівнів доступу до неї.

6. Передбачити окремою нормою в Законі «Про Державний бюджет» на поточний рік захищені статті щодо фінансування служб охорони психічного здоров'я в рамках загального фінансування МОЗ.

7. Включити до ст. 4 Закону України «Про психіатричну допомогу» норму наступного змісту: «Психіатрична допомога особам з психічними розладами надається психосоціальними службами, службами первинної медичної допомоги через систему сімейних лікарів, а також психіатричною медичною службою».

8. Розробити заходи МОЗ, в яких передбачити механізми стимулювання. У тому числі і фінансового характеру, до психосоціального та реабілітаційного підходів лікування психічно хворих осіб.

Прийняти Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування».

Розробити та затвердити цільову Державну програму щодо надання психіатричної допомоги на місцевому рівні.

Доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення нормами, які б передбачали накладення штрафних санкцій за постановами місцевих судів щодо осіб, які розголошують інформацію про пацієнтів (по факту такого розголошення).

Включити гарантії щодо прав пацієнта на вільний та необмежений доступ до інформації про стан їх здоров'я (включаючи доступ до історії хвороби) до ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу».

9. Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення щодо функціонування «інспекційної комісії» з метою здійснення контролю за дотриманням прав пацієнтів у психіатричних лікарнях.

10. У зв'язку з неможливістю передбачити нормативи відокремленого перебування психічно хворих осіб у психіатричних закладах, в підзаконних нормативних актах МОЗ повинні бути закріплені положення щодо порядку обов'язкового надання психічно хворим особам кімнат індивідуального дозвілля.

11. Встановити допустимі стандарти щодо навчання осіб, які мають психічні розлади, що будуть гарантувати їх рівень розвитку для участі в суспільних процесах.

12. Включити до ст. 5 Закону України «Про психіатричну допомогу» положення щодо гарантій користувачів послуг в сфері охорони психічного здоров'я на участь в розробці політики та розвитку законодавчої бази.

13. Включити до норм Закону України «Про психіатричну допомогу», які визначають положення добровільної госпіталізації, право на добровільне залишення психіатричного закладу та право на відмову від лікування.

14. Включити до ст. 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» положення наступного змісту: «У випадку добровільної госпіталізації у психіатричний заклад пацієнти повинні бути проінформовані його адміністрацією про те, що їм може бути відмовлено в залишенні лікарні в разі виникнення обставин для застосування примусового утримання, передбачених законом».

15. Здійснити дискусії щодо необхідності запровадження термінології «непротестних пацієнтів». Передбачити необхідні терміни та положення в Законі України «Про психіатричну допомогу».

16. Оскільки український закон не містить норм, які б передбачали наявність спеціалізованих судів в даній галузі, а перевірка та затвердження рішення щодо примусової госпіталізації психічно хворої особи потребує постійної практики, повинні бути розроблені процесуальні норми про спеціалізацію (або черговості) постійних суддів, які б опікувались питаннями госпіталізації за місцем знаходження психіатричних закладів.

Потрібна не лише суддівська спеціалізація, а й судовий нагляд за тими, хто поміщений в психіатричну лікарню за рішенням суду.

17. Закон повинен передбачати максимальні терміни розгляду заяви щодо примусової госпіталізації, обмежені 72 годинами.

18. Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення щодо обов'язкової і негайної виписки особи із психіатричної клініки, як тільки вона перестала відповідати критеріям для примусової госпіталізації.

19. Включити до Закону України «Про психіатричну допомогу» норми-заборони щодо застосування таких методів лікування, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація.

20. Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» ті методи лікування, які заборонені або потребують обов'язкової усвідомленої згоди пацієнта або його представника, в тих випадках, коли вказані методи дають підстави вважати їх необхідність для самої людини. Вказане може бути встановлено незалежною комісією лікарів-психіатрів в складі інших фахівців.

21. В окремій нормі Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачити систему контрольних (наглядових) органів в даній сфері: 1) тих, що здійснюють нагляд за процесом примусової госпіталізації та лікування; 2) тих, що здійснюють нагляд за психічним здоров'ям хворих, як під час перебування у психіатричній лікарні, так і за її межами.

22. Включити до статті 7 ЗУ «Про психіатричну допомогу» положення щодо порядку застосування медичних та наукових досліджень до осіб, які мають психічні розлади і можуть дати на їх проведення усвідомлену згоду. У разі такої неможливості за станом здоров'я пацієнта, згоду повинен надавати контрольний (наглядовий) орган, у складі якого є відповідні фахівці.

23. Закон України «Про психіатричну допомогу» повинен містити статтю, в якій передбачена компетенція правоохоронного органу щодо порядку застосування всіх процесуальних процедур, встановлених законодавством України, в тому числі й кримінальних, до осіб, які мають психічні розлади. Також можливою є необхідність прийняття спеціального підзаконного акту, наприклад, Наказу на рівні МОЗ, Мінпраці,

МВС, Мінтранспорту і зв'язку щодо виявлення, поводження та процедур затримання осіб з психічними розладами в громадських місцях, на транспорті та ін.

24. На локальному рівні переглянути функціональні обов'язки юриста в лікарнях (відхід від концепції представництва інтересів лікарні до принципів захисту пацієнтів та їх правового обслуговування). Можливе через затвердження або внесення змін до положення про юридичну службу наказом МОЗ.

25. Винести на загальне обговорення питання щодо скасування, як протипоказання для обслуговування у територіальних соціальних центрах – психічних розладів.

ОСНОВНІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ, ЩО БУЛИ ПРЕДМЕТОМ АНАЛІЗУ ПРАВА

Міжнародні нормативні акти:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року.
2. Гавайська декларація II (Ухвалена Генеральною асамблеєю ВПА, Відень, Австрія, 10 липня 1983 р.). – визначає цілі психіатрії та встановлює основні обов'язки психіатрів.
3. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ратифіковано Законом України N 475/97-ВР від 17.07.97 р.).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 р..
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73).
6. Положення про погляди Всесвітньої психіатричної асоціації про права та юридичний захист психічно хворих (Прийнято Генеральною асамблеєю ВПА VIII Всесвітнім конгресом по психіатрії, Афіни, Греція, 17 жовтня 1989 р.) – встановлює основні принципи застосування медичної допомоги та захисту прав психічно хворих людей.
7. Резолюція ГА ООН 46/119 від 18.02.1992 р.: «Захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги» – визначені основні принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги.
8. Рекомендація 1235 по психіатрії і правам людини, Парламентська асамблея Ради Європи, Сесія 1994 року. – зазначені основні спостереження по відношенню до практики проведення психіатричної госпіталізації та лікування в країнах – членах Ради Європи.
9. Декларація про права інвалідів від 9 грудня 1975 р., прийнята тридцятьою сесією ГА ООН. – Декларація є загальною основою та керівним документом щодо захисту прав інвалідів.
10. Рекомендація 818 (1977) про ситуацію з психічними захворюваннями. Парламентська асамблея Ради Європи, 29-та сесія. – Містить рекомендації Раді міністрів призвати уряди країн-учасниць переглянути законодавчі та підзаконні нормативні акти в сфері захисту прав психічно хворих людей.
11. Рекомендація Комітету міністрів [Ради Європи] державам-учасницям стосовно правового захисту осіб, які страждають на психічні розлади, які примусово утримуються в якості пацієнтів N R(83)2. Прийнята Комітетом міністрів 22 лютого 1983 р. 356-ю нарадою заступників міністрів.
12. Лісабонська декларація про права пацієнта (Прийнята 34-ю всесвітньою Асамблеєю у Лісабоні, 1981 рік).
13. Міжнародний кодекс медичної етики (прийнятий 3-ю Генеральною Асамблеєю ВМА у жовтні 1949 р.) – містить обов'язки лікаря та визначає неетичні види діяльності.
14. Положення про доступність медичної допомоги (прийнято 40-ю Всесвітньою медичною асамблеєю у вересні 1988 року).
15. Положення про захист прав та конфіденційність пацієнта (прийнята 45-ю Всесвітньою медичною асамблеєю у жовтні 1993 року).
16. Резолюція 48/96 ГА ООН від 20 грудня 1993 р.: «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів».

17. Класифікація психічних і поведінкових розладів: клінічний опис і керівництво по діагностиці (МКБ - 10), ВОЗ, 1992 р., Термін «Психічний розлад».

18. Резолюція ГА ООН 2856 (XXVI) від 20 грудня 1971 року.

Закони України:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.

2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 24. - Ст. 128.

3. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - N 40-41, 42.- Ст.492.

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року.

5. Закон України «Про психіатричну допомогу», ВВР, 22.02.2000, № 19 (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 1364-IV (1364-15) від 09.12.2003, ВВР, 2004, N 15). Цей закон визначає правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою виходячи із пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового і соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права та обов'язки фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги.

6. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 року. Цей Закон визначає правові засади надання державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також надання державної соціальної допомоги на догляд.

7. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року. Цей Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями і інтересами.

8. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року. Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

9. Закон України «Про реабілітацію інвалідів України» від 6 жовтня 2005 року.

Підзаконні акти:

1. Указ Президента України «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів» від 27 грудня 2005 року N 1845/2005.

2. «Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю», затверджена розпорядженням КМУ України № 619-Р від 25 серпня 2004 р..

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1992 р. N 83 «Про затвердження Положення про медико-соціальну експертизу і Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інваліда».

4. Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. N 619-р.

5. Порядок надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 р. N 1192.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної комплексної програми "Житло - інвалідам" від 31 грудня 2004 р. N 994-р.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. N 765 «Про затвердження Порядку державної акредитації закладу охорони здоров'я».

8. Наказ МОЗ N 397 від 08.10.2001 (zareєстровано Міністерством юстиції 1 березня 2002 р. за N 215/6503). Затверджений Порядок застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах до осіб, які хворі на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння.

Також передбачено затвердження наступних підзаконних нормативно-правових актів, як:

1.1. Порядок застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах до осіб, які хворі на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння (додається).

1.2. Порядок застосування примусових заходів медичного характеру особам, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні з суворим наглядом (додається).

1.3. Порядок застосування примусових заходів медичного характеру особам, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом (додається).

1.4. Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах особам, які утримуються під вартою.

1.5. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи.

1.6. Порядок переведення хворих на психічні розлади, до яких застосовані примусові заходи медичного характеру.

2. Наказ МОЗ України, МВС України від 19 грудня 2000 р. N 346/877 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 2 лютого 2001 р. за N 100/5291), яким затверджена Інструкція про заходи та організацію взаємодії закладів охорони здоров'я й органів внутрішніх справ щодо запобігання небезпечним діям з боку осіб, які страждають на тяжкі психічні розлади.

3. Наказ МОЗ N 271 від 27.10.2000 «Про затвердження Критеріїв діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки» (дані про реєстрацію у Міністерстві юстиції відсутні).

4. Наказ МОЗ 19.06.2003 N 271 «Про затвердження заходів МОЗ України щодо удосконалення психіатричної допомоги інвалідам за психічними захворюваннями» (дані про реєстрацію у Міністерстві юстиції відсутні).

5. Наказ МОЗ N 304 від 24.07.2001 «Про затвердження окремих форм документів з питань психіатричної допомоги» (дані про реєстрацію у Міністерстві юстиції відсутні)

6. Затвержені Примірні форми:

7. направлення на госпіталізацію у психіатричну лікарню.

8. заяви в суд про дозвіл на психіатричний огляд громадянина без його згоди чи згоди його законного представника.

9. заяви в суд про госпіталізацію громадянина у психіатричний стаціонар без його згоди або згоди його законного представника.

10. заяви в суд про продовження госпіталізації громадянина, направлено у психіатричний стаціонар у примусовому порядку.

10. Наказ МОЗ N 363 від 26.12.2000 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 12 січня 2001 р. за N 12/5203) «Про затвердження форми висновку лікарської комісії медичного закладу щодо необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу та інструкції про порядок його заповнення».

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

(відповідно до Контрольного переліку Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я³ - в редакторській обробці адаптованій для цілей доповіді – авт.)

А. ПРЕАМБУЛА

1. Національне законодавство повинно містити преамбулу, в якій особлива увага має приділятися а) правам осіб з психічними розладами, б) важливості отримання доступу до служб охорони психічного здоров'я для всіх.

2. У національному законодавстві має констатуватись, що його цілями та завданнями є: а) недискримінація осіб з психічними розладами, б) пропаганда і захист прав осіб з психічними розладами, с) покращення доступу до служб охорони психічного здоров'я, d) надання психіатричної допомоги за місцем проживання.

В. ВИЗНАЧЕННЯ

1. Законодавство має містити чітке визначення того, що є психічним розладом / психічним захворюванням / психічною неправоздатністю / психічною недієздатністю.

2. Із тексту законодавства має бути зрозуміло, чому обраний цей (вказаний у попередньому пункті) конкретний термін.

3. Повинні повно розкриватися в законодавстві затримка в розумовому розвитку / розумова неповноцінність, розлад особистості та токсикоманія.

4. Усі ключові терміни в законодавстві повинні мати чітке визначення.

5. Усі ключові терміни законодавства мають послідовно використовуватись у всьому тексті (наприклад, не є такими, що можуть бути замінені іншими термінами, які мають аналогічне значення).

6. Для всіх «багатозначних» термінів (тобто термінів, що можуть мати декілька значень або тлумачитись двозначно) наводяться точні визначення у законодавстві.

С. ДОСТУП ДО СЛУЖБ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

1. Законодавство має передбачати фінансування служб охорони психічного здоров'я.

2. У законодавстві повинно констатуватись, що служби охорони психічного здоров'я мають той самий пріоритет, що й служби лікування соматичних захворювань.

3. Законодавство має гарантувати виділення ресурсів для медобслуговування малозабезпечених прошарків населення. У законодавстві мають міститися вказівки, що послуги, які надаються у галузі охорони психічного здоров'я повинні бути прийнятними в культурному відношенні.

4. Законодавство має сприяти переводу служб охорони психічного здоров'я на первинний рівень.

5. Законодавство має передбачати доступ до психотропних лікарських засобів.

6. Законодавство має стимулювати психосоціальний та реабілітаційний підходи до лікування.

7. Законодавство має забезпечувати отримання доступу до медичного страхування у приватному та державному секторах для осіб з психічними розладами.

8. Законодавство має підтримувати перевід служб охорони психічного здоров'я на місцевий рівень та деінституціоналізацію.

---

³ «Законодательство по охране психического здоровья: контрольный перечень ВОЗ», Справочник базовой информации ВОЗ по психическому здоровью, правам человека и законодательству (Приложение 1 к справочнику), Всемирная организация здравоохранения, - 2005 (переклад українською мовою і редакторська обробка здійснені спеціально для цього видання і не є офіційними - Громадська організація М'АРТ). Джерело: http://www.who.int/entity/mental_health/policy/WHO_Resource_Book_MH_LEG_Russian.pdf

D. ПРАВА КОРИСТУВАЧІВ ПОСЛУГ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

1. Законодавство має містити право на повагу, гідність та лікування, що не принижує людську гідність.

2. До законодавства має бути включено право пацієнта на конфіденційність інформації про нього, його захворювання і лікування, що проводиться.

а) Законодавством мають бути передбачені міри покарання і штрафи для осіб, які відкрили конфіденційну інформацію про пацієнта.

б) Законодавством мають бути встановлені особливі обставини, коли конфіденційна інформація може бути офіційно розголошена.

с) Законодавство має забезпечувати пацієнтам та їхнім особистим представникам право на перегляд у судовому порядку або апеляцію на рішення про розголошення конфіденційної інформації про пацієнта.

3. Законодавство має гарантувати пацієнтам право на вільний та необмежений доступ до інформації про стан їхнього здоров'я (включаючи доступ до історії хвороби).

4. Законодавство має гарантувати право на захист від жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність лікування.

5. В законодавстві мають бути обумовлені мінімальні вимоги до психіатричних закладів щодо підтримання там безпечної, терапевтичної та гігієнічно здорової обстановки.

6. Законодавство має гарантувати право на усамітнення для осіб, що страждають психічними розладами.

а. Законодавство має встановлювати мінімальні критерії усамітненості, дотримання яких є обов'язковим.

7. Законодавство має забороняти використання примусової праці пацієнтів або праці, за яку хворі не отримують гідної винагороди у психіатричних закладах.

8. Законодавство має містити положення стосовно:

- Освіти;
- Професійної підготовки;
- Проведення дозвілля та відпочинку;
- Відправлення релігії, культурні потреби

осіб з психічними розладами.

9. Медичні заклади повинні бути зобов'язаними інформувати пацієнтів про їхні права.

10. Законодавство має гарантувати участь користувачів послуг у сфері охорони психічного здоров'я у розробці політики, розвиткові законодавчої бази та плануванні послуг у цій галузі.

E. ПРАВА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ЗА ХВОРИМИ

1. Законодавство має гарантувати членам сім'ї та іншим особам, які забезпечують догляд, право на отримання інформації про стан здоров'я хворого, який страждає на психічний розлад (окрім випадків, коли пацієнт не дає згоди на її розголошення).

2. Законодавство має сприяти залученню членів сім'ї або інших осіб, які забезпечують догляд, до розробки та проведення курсу індивідуального лікування пацієнта.

3. Члени сім'ї або інші особи, які забезпечують догляд повинні мати право оскаржити рішення про примусову госпіталізацію або лікування.

4. Члени сім'ї або інші особи, які забезпечують догляд, повинні мати право подання ходатайства про звільнення психічно хворих злочинців.

5. Законодавство має забезпечувати залучення членів сім'ї пацієнтів та інших осіб, які здійснюють догляд до процесу розробки політики, законів та планів розвитку служб з охорони психічного здоров'я.

F. КОМПЕТЕНЦІЯ, ДІЄЗДАТНІСТЬ ТА ОПІКА

1. Законодавство має містити положення що регулює супровід справ осіб з психічними розладами у випадку їх недієздатності.
2. Законодавство має давати визначення поняттям «правоздатність» та «дієздатність».
3. Законодавство має встановлювати процедуру та критерії для визначення недієздатності/неправоздатності особи по відношенню до таких питань, як прийняття рішення про курс лікування, вибір особистого представника для прийняття фінансових рішень.
4. Законодавство має встановлювати процедури оскарження в суді рішень про визнання недієздатності та терміни перегляду таких рішень.
5. Законодавство має встановлювати процедури призначення опікуна, терміни дії його повноважень, сферу його обов'язків і відповідальності при прийнятті рішень від імені пацієнта.
6. У законодавстві має існувати процедура щодо визначення тих сфер, у яких опікун може приймати рішення від імені пацієнта.
7. У законодавстві має існувати положення щодо систематичного перегляду рішень стосовно опіки та зупинення її дії.
8. У законодавстві має існувати положення про право пацієнта подати апеляцію на рішення про призначення опікуна.

G. ДОБРОВІЛЬНА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКУВАННЯ

1. Законодавство має заохочувати добровільну госпіталізацію та лікування, віддаючи їй перевагу перед примусовою госпіталізацією та примусовим лікуванням.
2. В законодавстві має констатуватись, що лікування усіх добровільно госпіталізованих осіб починається тільки після отримання інформованої згоди пацієнта.
3. В законодавстві має констатуватись, що до осіб, які добровільно погодились на госпіталізацію до психіатричної клініки, має бути таке саме ставлення, як і до пацієнтів із соматичними захворюваннями.
4. В законодавстві має констатуватись, що добровільна госпіталізація та лікування також передбачають право добровільно залишити лікувальний заклад і право на відмову від лікування.
5. Законодавство має констатувати, що добровільно госпіталізовані пацієнти повинні бути заздалегідь проінформовані, що під час лікування їм може бути відмовлено в праві залишити психіатричну клініку тільки у тому випадку, якщо вони стануть відповідати критеріям хворих, до яких є можливим застосування примусового лікування.

H. НЕПРОТЕСТНІ ПАЦІЄНТИ

1. Законодавство має містити положення, що стосуються пацієнтів, які не здатні приймати інформовані рішення щодо госпіталізації або лікування, але які не відмовляються від госпіталізації або лікування.
2. Законодавство має говорити про умови, за яких непротесний пацієнт може бути госпіталізований та йому може бути призначено індивідуалізоване лікування.
3. Законодавство має констатувати, що у випадку госпіталізації або лікування користувачів, які підпадають під дане положення щодо госпіталізації або лікування, вони повинні бути виписані із закладу або лікування має бути припинено, якщо вони не відповідають критеріям для примусової госпіталізації.

I. ПРИМУСОВА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ (ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ ОКРЕМО ВІД ЛІКУВАННЯ) ТА ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ (КОЛИ ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ РАЗОМ З ЛІКУВАННЯМ)

1. Законодавство має констатувати, що примусова госпіталізація дозволяється лише у тому випадку, коли:
  - a. Є в наявності докази того, що психічний розлад досягнув певного ступеня тяжкості;

b. Існує серйозна ймовірність спричинення шкоди здоров'ю самого пацієнта або іншим особам та/або серйозна вірогідність значного погіршення стану пацієнта, якщо не буде призначено лікування;

c. Госпіталізація застосовується у терапевтичних цілях.

2. У законодавстві має констатуватись, що два спеціалісти, які практикують у галузі психіатрії, атестовані наглядовим органом, повинні робити висновок стосовно відповідності пацієнта критеріям примусової госпіталізації.

3. У законодавстві має міститись положення щодо необхідності проведення атестації психіатричної клініки стосовно наявності умов для прийому примусово госпіталізованих пацієнтів.

4. Повинен застосовуватися принцип найменш обмеженої альтернативи примусової госпіталізації.

5. Законодавство має містити положення про незалежний уповноважений орган (наприклад, наглядова установа або суд), що санкціонує усі рішення щодо примусової госпіталізації.

6. Законодавство має встановлювати мінімальний термін, протягом якого незалежний уповноважений орган повинен прийняти рішення.

7. У законодавстві має міститись положення щодо того, що пацієнти, члени їхніх сімей та особисті представники зобов'язані бути поінформованими щодо причин госпіталізації та про свої права на оскарження даного рішення.

8. Законодавство має містити положення щодо права подати апеляцію на рішення про примусову госпіталізацію.

9. Законодавство має містити положення щодо періодичного перегляду через визначені інтервали часу рішень щодо примусової (та тривалої «добровільної») госпіталізації у незалежному наглядовому органі.

10. Законодавство має містити положення про те, що пацієнти підлягають виписці із психіатричної клініки, як тільки вони перестануть відповідати критеріям для примусової госпіталізації.

J. ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ (КОЛИ ВОНО ПРИЗНАЧАЄТЬСЯ ОКРЕМО ВІД ПРИМУСОВОЇ ГОСПІТАЛІЗАЦІЇ)

1. Законодавство має встановлювати критерії для примусового лікування, включаючи такі, як:

- Пацієнт переживає страждання від психічного розладу.
- Пацієнт не дієздатний надати згоду на лікування.
- Лікування є необхідним для досягнення позитивної динаміки протягом психічного розладу пацієнта та/або поновлення здатності пацієнта приймати рішення щодо вибору курсу лікування та/або для запобігання серйозного погіршення психічного стану пацієнта, та/або для запобігання спричинення серйозних збитків або шкоди собі або іншим особам.

2. Законодавство має гарантувати, що план лікування буде розроблений офіційно практикуючим спеціалістом, який має необхідний досвід та знання для проведення запропонованого лікування.

3. Законодавство має передбачати затвердження плану лікування іншим атестованим практикуючим спеціалістом.

4. Законодавство повинно містити положення про створення незалежного наглядового органу, що буде санкціонувати рішення щодо примусової госпіталізації.

5. Законодавство має гарантувати, що курс лікування буде проводитись тільки протягом обмеженого періоду часу.

6. Законодавство має гарантувати право на оскарження рішення щодо примусової госпіталізації.

7. Законодавство має встановлювати мінімальний термін, протягом якого відбувається періодичний перегляд рішення щодо примусової госпіталізації.

К. ЗГОДА ДОВІРЕНОЇ ОСОБИ НА ЛІКУВАННЯ

1. Законодавство має містити положення щодо отримання згоди довіреної особи пацієнта на лікування, якщо встановлено, що сам пацієнт не здатний дати таку згоду.
2. Пацієнту повинно бути надано право оскаржувати рішення щодо лікування, погодження на яке було надано його довіреною особою.
3. Законодавство має містити положення щодо «попереднього розпорядження» та, якщо таке положення існує, визначення даного терміну повинно бути зрозумілим.

Л. ПРИМУСОВЕ АМБУЛАТОРНЕ ЛІКУВАННЯ

1. Законодавство має містити положення щодо примусового амбулаторного лікування в якості найменш обмеженої альтернативи лікуванню в умовах психіатричного стаціонару.
2. Мають дотримуватись усі необхідні критерії та перестороги, стосовно примусового лікування в умовах психіатричного стаціонару, у випадку примусового амбулаторного лікування.

М. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

1. Законодавством мають застосовуватись критерії термінової примусової госпіталізації та/або примусового лікування тільки до ситуацій, коли існує висока імовірність безпосередньої та незворотної небезпеки або загрози спричинення шкоди здоров'ю самого пацієнта та/або іншим особам.
2. Законодавство має містити чітку процедуру госпіталізації та лікування у надзвичайних умовах.
3. Законодавство має дозволяти будь-якому кваліфікованому та атестованому практикуючому спеціалісту або психіатру госпіталізувати та проводити лікування у надзвичайних обставинах.
4. Законодавством мають встановлюватись обмеження в часі для госпіталізації в умовах надзвичайного стану (зазвичай не більше 72 годин).
5. Законодавством має бути заборонено застосування методів медичного втручання, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація, стосовно осіб, які були госпіталізовані за надзвичайних обставин, а також їх участь у медичних та наукових дослідках.
6. Законодавство повинно містити положення щодо необхідності застосування процедури примусової госпіталізації та лікування, якщо воно є необхідним, одразу по завершенні надзвичайної ситуації.
7. Пацієнти, члени їхніх сімей та їх особисті представники повинні володіти правом на оскарження рішення про госпіталізацію/проведення лікування в умовах надзвичайної ситуації.

Н. ДІАГНОСТИКА ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ

1. Законодавством мають встановлюватись:
  - a. Рівень компетенції лікаря, що є необхідним для діагностики психічного розладу;
  - b. Категорії спеціалістів, як можуть проводити освідчення на предмет наявності або відсутності психічного розладу.
2. Законодавством має встановлюватись процедура атестації психіатрів. Така процедура має бути гарантією того, що установа, яка проводить атестацію, буде незалежною в прийнятті своїх рішень.

О. СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ

1. Законодавством має бути заборонено застосування стерилізації у якості метода лікування психічного розладу:
  - a. Законодавство має констатувати, що наявність психічного розладу не є причиною для стерилізації або абортів без отримання інформованої згоди пацієнта.

2. Згідно з законодавством має вимагатись інформована згода осіб, які страждають на психічні розлади, для здійснення більшості видів медичного та хірургічного втручання.

a. Законодавство має дозволяти здійснювати медичні та хірургічні методи втручання без інформованої згоди пацієнта, якщо в ході очікування такої згоди життя пацієнта піддається ризику;

b. У випадку, коли пацієнт неієздатний дати згоду протягом тривалого часу, законодавство має дозволяти застосування медичного та хірургічного втручання за згодою незалежного наглядового органу або за згодою опікуна.

3. Законодавство має забороняти застосування психохірургії та інших незворотних методів втручання по відношенню до примусово госпіталізованих пацієнтів.

a. Має існувати незалежний наглядовий орган, який гарантує, що застосування психохірургії та інших незворотних методів втручання проводиться тільки після отримання інформованої згоди.

4. Законодавство має містити положення щодо необхідності отримання інформованої згоди у випадку застосування ЕСТ.

5. Законодавство має забороняти застосування немодифікованої ЕСТ.

6. Законодавство має забороняти застосування ЕСТ до неповнолітніх.

P. ІЗОЛЯЦІЯ ТА ФІЗИЧНЕ УТРУДНЕННЯ

1. Законодавство має констатувати, що примусова ізоляція та фізичне утруднення повинні застосовуватись лише у виключних випадках для запобігання неминучої та безпосередньої шкоди здоров'ю самого пацієнта та інших осіб.

2. У законодавстві має констатуватись, що примусова ізоляція та фізичне утруднення ніколи не повинні застосовуватись у якості покарання або для зручності персоналу психіатричного закладу.

3. Законодавство має обмежувати максимальний період часу, протягом якого можуть застосовуватись примусова ізоляція та фізичне утруднення.

4. Законодавство має гарантувати, що за першим етапом примусової ізоляції та фізичного утруднення одразу не настане другий.

5. Законодавство має сприяти розвиткові матеріальної бази клінік та забезпеченню їх кадровими ресурсами, з тим щоб мінімізувати необхідність застосування примусової ізоляції та фізичного утруднення в психіатричних закладах.

6. Законодавство має встановлювати процедурні правила застосування примусової ізоляції та фізичного утруднення, включаючи:

- Санкціонуючий орган;
- Атестацію психіатричного закладу;
- Документування причин та тривалості кожного випадку в базі даних, доступ до якої має бути дозволений членам наглядового органу;
- Швидке інформування членів сімей/осіб, які забезпечують догляд, та особистих представників щодо застосування примусової ізоляції та/або фізичного утруднення по відношенню до пацієнта.

Q. МЕДИЧНІ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДИ

1. Законодавством має констатуватись, що інформована згода на участь у медичних та наукових дослідках повинна бути отримана як добровільно, так і від примусово госпіталізованих пацієнтів, які мають можливість дати докладну згоду.

2. У тих випадках, коли стан особи не дозволяє дати інформовану згоду (а рішення щодо проведення медичних або наукових дослідів вже прийняте):

a. Законодавство має гарантувати отримання згоди за дорученням від призначеного судом опікуна або члена сім'ї, або від незалежного уповноваженого органу, створеного спеціально з цією метою.

b. Законодавство має констатувати, що дослідів не можуть проводитись на особах, які не можуть дати свідому згоду, якщо ці дослідів можна провести за участі осіб, здатних дати

на це згоду, та що це дослідження повинно бути необхідним для покращення здоров'я окремого індивіда та контингенту населення, який представляє піддослідний.

R. КОНТРОЛЬНІ ТА НАГЛЯДОВІ ОРГАНИ

1. Законодавство має містити положення про судовий і квазісудовий орган, до функцій якого належить перегляд рішень щодо примусової госпіталізації або лікування, а також інших питань, що стосуються обмеження прав:

a. До функцій даного органу має бути включено:

- (i) здійснення висновку стосовно кожного випадку примусової госпіталізації/лікування;
- (ii) розгляд апеляцій на рішення щодо примусової госпіталізації та/або примусового лікування;
- (iii) перегляд рішень щодо примусової госпіталізації (та випадків добровільного перебування пацієнтів у психіатричних закладах протягом тривалого часу);
- (iv) регулярний контроль за пацієнтами, лікування яких проводиться проти їхньої волі;
- (v) санкціонування застосування інвазійних та незворотних методів лікування (таких, як психохірургія та ЕСТ);

b. У склад наглядового органу повинні бути включені практикуючий юрист, досвідчений практикуючий психіатр та «поважний представник місцевої громади», який представляє інтереси пересічних громадян;

c. Законодавство має апеляцію на рішення даного органу у вищій інстанції.

2. Законодавство має містити положення про заснування контрольного і наглядового органу щодо захисту прав осіб із психічними розладами, які перебувають у психіатричних закладах і отримують лікування в амбулаторних умовах:

a. До функцій даного органу має бути включено:

- (i) проведення регулярних інспекцій психіатричних закладів;
- (ii) обмеження застосування інвазійних методів лікування;
- (iii) ведення статистичної звітності, наприклад, щодо застосування інвазійних та незворотних методів лікування, випадків примусової ізоляції та фізичного обмеження;
- (iv) ведення реєстру офіційно зареєстрованих психіатричних закладів та лікарів-психіатрів;
- (v) складання звітів та розробка рекомендацій для відповідного міністерства;
- (vi) публікація матеріалів на регулярній основі;

b. Повноваження даного органу мають бути прописаними достатньо чітко.

3. У законодавстві мають бути прописані процедури подання, розгляду скарг та прийняття по них рішень.

a. У законодавстві має встановлюватись:

- Час, що минув після інциденту, протягом якого може бути подана скарга;
- Максимальний період, протягом якого на скаргу має бути дана відповідь, а також ким і в якій формі;
- Право пацієнтів обирати та призначати особистого представника та/або адвоката, який буде представляти їхні інтереси під час подання апеляції або скарги;
- Право пацієнтів на присутність перекладача на засіданнях по розгляду апеляцій, якщо у цьому є необхідність;
- Право пацієнтів та їхніх адвокатів на доступ до копій історії хвороби та будь-яким іншим звітам та документам під час розгляду скарги або апеляції;
- Право пацієнтів та їхніх адвокатів на участь у розгляді скарг та участь в апеляційних слуханнях.

S. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ

1. Законодавство має накладати обмеження на діяльність поліції з метою забезпечення гарантії захисту осіб із психічними розладами від незаконного арешту та затримання та їх доставку до відповідного психіатричного закладу.

2. Законодавство має дозволяти членам сімей, особам, які забезпечують догляд та медичним працівникам звертатися за допомогою до поліції у тих випадках, коли пацієнт поводить себе вкрай агресивно та не контролює свою поведінку.
3. Законодавство має дозволяти проводити освідчення осіб, заарештованих за кримінальні злочини або тих, які утримуються під вартою, на предмет наявності у них психічного розладу, у випадках, якщо існує підозра на такий розлад.
4. Законодавство має містити положення про присутність поліції під час доставки особи, яка примусово госпіталізується, до психіатричного закладу.
5. Законодавство має містити положення щодо пошуку поліцією примусово госпіталізованої особи, яка самовільно залишила психіатричний заклад та повернення її/його до психіатричної клініки.

T. ПСИХІЧНО ХВОРІ ЗЛОЧИНЦІ

1. Законодавство має дозволяти здійснювати перевід злочинця з психічним розладом до психіатричної клініки замість його/її кримінального переслідування, беручи до уваги тяжкість скоєного злочину, історію його/її хвороби, стан психічного здоров'я на момент скоєння злочину, імовірність спричинення шкоди здоров'ю даної особи та зацікавленість суспільства у переслідуванні злочинців.
2. Законодавство має містити положення про те, що за висновком медкомісії, злочинці, які страждають на психічні розлади можуть бути визнані такими, стан яких не дозволяє брати участь у судовому засіданні, а судовий розгляд може бути припинено або призупинено на період їх лікування. а) Законодавство повинно надавати особам, які проходять таке лікування, ті самі права, що й іншим примусово госпіталізованим пацієнтам, включаючи право на перегляд рішень у судовому порядку незалежним уповноваженим органом.
3. Законодавство має дозволяти лікувати в психіатричній клініці осіб, які визнані судом такими, що «не несуть відповідальність за свої проступки у зв'язку з психічним розладом».
4. Законодавство має дозволяти замість тюремного ув'язнення осіб із психічними розладами виносити вирок щодо умовного звільнення або направлення на лікування.
5. Законодавство має дозволяти перевід засудженого до психіатричного закладу у випадку, якщо у нього розвивається психічний розлад під час відбування покарання. а) Законодавство має забороняти утримання ув'язненого у психіатричному закладі довше призначеного вироком терміну, окрім випадків застосування по відношенню до нього процедури примусової госпіталізації.
6. Законодавство має містити положення про психіатричні заклади посиленого режиму для психічно хворих злочинців.

U. ДИСКРИМІНАЦІЯ

1. Законодавство має містити положення щодо захисту від дискримінації осіб, які страждають на психічні розлади.

V. ЖИТЛО

1. Законодавство має містити положення, що гарантують недискримінацію осіб з психічними розладами під час розподілу житла.
2. Законодавство має містити положення щодо забезпечення осіб з психічними розладами державним житлом або щодо здійснення їм допомоги під час купівлі житла.
3. Законодавство має містити положення щодо створення мережі реабілітаційних центрів та пансіонатів для осіб, які перебувають на тривалому лікуванні.

W. ЗАЙНЯТІСТЬ

1. Законодавство має містити положення щодо захисту осіб з психічними розладами від дискримінації та експлуатації на роботі.

2. Законодавство має сприяти створенню умов для «розумної адаптації» працівників з психічними розладами, наприклад, надаючи їм більш гнучкий графік необхідної для отримання психологічної та психіатричної допомоги.
3. Законодавство має забезпечувати рівні можливості на ринку праці для осіб з психічними розладами.
4. Законодавство має містити положення стосовно розробки програм з професійної реабілітації та інших програм зі створення робочих місць та забезпечення зайнятості на місцях для осіб, які страждають на психічні розлади.

X. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Законодавство має забезпечувати осіб із психічними розладами допомогою по інвалідності та пенсіями.
2. Законодавство має забезпечувати виплату допомоги по інвалідності та пенсій особам із психічними розладами у тих самих розмірах, що й особам із соматичними захворюваннями.

Y. ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА

1. Законодавство має гарантувати особам із психічними розладами таке саме дотримання усіх громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, які гарантувало усім іншим людям.

Z. ЗАХИСТ ГРУП НАСЕЛЕННЯ, ЩО Є ЛЕГКО УРАЗЛИВИМИ

ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ

1. Законодавство має обмежувати примусову госпіталізацію неповнолітніх до психіатричних закладів тільки тими випадками, коли були використані усі можливості амбулаторного лікування.
2. У випадку госпіталізації неповнолітніх до психіатричних закладів, законодавство має констатувати, що а) у них повинно бути окреме від дорослих приміщення для проживання; б) обстановка в психіатричному закладі повинна відповідати віку пацієнтів та враховувати вікові потреби неповнолітніх
3. Законодавство має гарантувати всім неповнолітнім право бути представленими дорослою людиною у всіх питаннях, що їх стосуються, включаючи згоду на лікування.
4. У законодавстві має говоритись про необхідність брати до уваги думку неповнолітніх по всіх питаннях, що їх стосуються (включаючи згоду на лікування) в залежності від їхнього віку та зрілості.
5. Законодавство має забороняти усі незворотні методи лікування щодо дітей.

ЗАХИСТ ЖІНОК

1. Законодавство має гарантувати жінкам, які страждають на психічні розлади, рівні права з чоловіками у всіх питаннях стосовно громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав.
2. Законодавство має гарантувати, що жінкам у психіатричному закладі а) забезпечено достатнє усамітнення; б) надаються окремі від чоловіків спальні приміщення.
3. Законодавство має констатувати, що жінкам, які страждають на психічні розлади, повинна надаватись така сама психічна і психіатрична допомога, як і чоловікам, включаючи доступ до служб охорони психічного здоров'я та догляду під наглядом громади, а також у відношенні добровільної та примусової госпіталізації та лікування.

ЗАХИСТ МЕНШИН

1. Законодавство має констатувати, що особи з психічними розладами не повинні піддаватись будь-якій дискримінації, незалежно від раси, кольору шкіри, мовних та

релігійних переконань, національного, етнічного або соціального походження, громадянського стану та соціального положення.

2. Законодавство має передбачати проведення наглядовим органом моніторингу випадків примусової госпіталізації та лікування представників меншин та гарантії їх недискримінації в усіх питаннях.

3. Законодавство має гарантувати біженцям та особам, які звернулись за наданням притулку у цій країні, таку саму психологічну та психіатричну допомогу, які й іншим громадянам.

AZ. ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ

1. Законодавство має містити розділ, що стосується злочинів та покарань.

2. Законодавство має передбачати відповідне покарання для осіб, які порушують права пацієнтів, установлені законом.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ⁴ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ (порівняльний аналіз стосовно деяких стандартів та відповідні рекомендації)

А. ПРЕАМБУЛА

1. Національне законодавство повинно містити преамбулу, в якій особлива увага має приділятися а) правам осіб з психічними розладами, б) важливості отримання доступу до служб охорони психічного здоров'я для всіх.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми відсутні в законодавстві України.

Коментарі

У законодавстві України не визначені цілі, завдання, додаткові міри захисту. Відсутній позасистемний контроль. Не враховані прецеденти Європейського суду, які примусову госпіталізацію прирівнюють до позбавлення волі.

Рекомендації

Необхідно включити до преамбули Закону України «Про психіатричну допомогу» обґрунтування актуальності даного нормативного акту та визнання психічного здоров'я як однієї із основних людських цінностей, наприклад: **«Цей закон регламентує відносини в сфері охорони психічного здоров'я, визнаючи його однією з основних цінностей людини, і передбачає, що захист прав осіб з психічними розладами є обов'язком держави».**

2. У національному законодавстві має констатуватись, що його цілями та завданнями є: а) недискримінація осіб з психічними розладами, б) пропаганда і захист прав осіб з психічними розладами, с) покращення доступу до служб охорони психічного здоров'я, д) надання психіатричної допомоги за місцем проживання.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», стаття 3: «Основними завданнями законодавства України з питань реабілітації інвалідів є: **створення умов для усунення обмежень життєдіяльності інвалідів, відновлення і компенсації їх порушених або втрачених здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності...**».

Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю, Розділ II. «Мета та основні завдання»: Метою Концепції є визначення напрямів забезпечення державного соціального захисту осіб з розумовою відсталістю та подальшого удосконалення системи їх соціальної адаптації.

Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю, Розділ II. «Мета та основні завдання»: «Основні завдання Концепції: **надання особам з розумовою відсталістю соціальних послуг за місцем проживання як альтернативи утриманню цих осіб у стаціонарних інтернатних установах та закладах».**

Коментарі

У законодавстві України взагалі не використовується терміни «дискримінація» або «недискримінація».

⁴ «Законодательство по охране психического здоровья: контрольный перечень ВОЗ», Справочник базовой информации ВОЗ по психическому здоровью, правам человека и законодательству (Приложение 1 к справочнику), Всемирная организация здравоохранения, - 2005 (переклад українською мовою і редакторська обробка здійснені спеціально для цього видання і не є офіційними - Громадська організація М'АРТ). Джерело: http://www.who.int/entity/mental_health/policy/WHO_Resource_Book_MH_LEG_Russian.pdf

Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить окремі норми, які визначають мету та завдання законодавства в сфері забезпечення психіатричного здоров'я населення.

Рекомендації

Необхідні зміни на рівні Конституційного законодавства України, адже терміни «рівність» (існує в Конституційному законодавстві) і «недискримінація» не є ідентичними і суттєво відрізняються за змістом.

Слід передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» окремі норми, включені в окремі статті, про основні цілі та мету дії законодавства щодо лікування, реабілітації та охорони прав осіб, які мають психічні розлади.

В. ВИЗНАЧЕННЯ

1. Законодавство має містити чітке визначення того, що є психічним розладом / психічним захворюванням / психічною неправоздатністю / психічною недієздатністю.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту:

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», стаття 1: **«психічні розлади — розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті; тяжкий психічний розлад - розлад психічної діяльності (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку».**

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить поняття «психічне захворювання». В той же час поняття «психічного розладу» не розкривається, а містить посилання на МКЗ (Міжнародна класифікація захворювань).

Поняття «психічної неправоздатності» та «психічної недієздатності» не міститься в спеціалізованому законодавчому акті. Загальні поняття «правоздатності» та «дієздатності» закріплені Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року, який і визначає порядок встановлення вказаних режимів для особи.

Рекомендації

Розширити в Законі України «Про психіатричну допомогу» поняття «психічного розладу», передбачивши в ньому категорії психічного захворювання, розумової відсталості та токсикоманію. Включити до ст. 1 вказаного Закону поняття «психічної недієздатності» та «психічної неправоздатності».

2. Із тексту законодавства має бути зрозуміло, чому обраний цей (вказаний у попередньому пункті) конкретний термін.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту:

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», стаття 1: **Терміни «визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті».**

Коментарі

Чинне законодавство України ґрунтується на загальних позиціях і нормах міжнародного права в частині визначення основних термінів, пов'язаних із психічними розладами.

Рекомендації

Законодавство суттєвих змін не потребує.

3. Повинні повно розкриватися в законодавстві затримка в розумовому розвитку / розумова неповноцінність, розлад особистості та токсикоманія.

4. Усі ключові терміни в законодавстві повинні мати чітке визначення.

5. Усі ключові терміни законодавства мають послідовно використовуватись у всьому тексті (наприклад, не є такими, що можуть бути замінені іншими термінами, які мають аналогічне значення).

6. Для всіх «багатозначних» термінів (тобто термінів, що можуть мати декілька значень або тлумачитись двозначно) наводяться точні визначення у законодавстві.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Окремі норми стосовно наведених стандартів відсутні в законодавстві України.

Коментарі

Чинне законодавство України на нормативному рівні не передбачає термінів: «розумова відсталість», «розлад особистості», «токсикоманія». В той же час закріплені положення щодо застосування міжнародних стандартів, що знайшло своє відображення у Критеріях діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки (Наказ МОЗ N 271 від 27.10.2000 р.).

Рекомендації

Передбачити в ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» визначення щодо критеріїв отримання психіатричної допомоги та рівнів доступу до неї.

С. ДОСТУП ДО СЛУЖБ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

1. Законодавство має передбачати фінансування служб охорони психічного здоров'я.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 1: **«Держава гарантує: фінансування надання психіатричної допомоги в обсязі, необхідному для забезпечення гарантованого рівня та належної якості психіатричної допомоги».**

Коментарі

Критерії достатнього фінансування в законодавстві не виписані. Відсутня окрема лінія бюджетного фінансування служб охорони психічного здоров'я.

Рекомендації

Передбачити окремою нормою в Законі «Про Державний бюджет» на поточний рік захищені статті щодо фінансування служб охорони психічного здоров'я в рамках загального фінансування МОЗ.

2. У законодавстві повинно констатуватись, що служби охорони психічного здоров'я мають той самий пріоритет, що й служби лікування соматичних захворювань.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення», Пункт 2, підпункт 1: **«Забезпечити розроблення в установленому порядку та внести на розгляд Верховної Ради України: а) загальнодержавні програми щодо: попередження... судинно-мозкових захворювань...».**

Коментарі

Статті 4 та 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачають державні гарантії в галузі надання медичної допомоги. Вказаний нормативний акт, так

само, як і Закон України «Про психіатричну допомогу» окремо не визначають пріоритетів тих чи інших служб, а містять «загальні» підходи. Відповідні пріоритети встановлюються періодично в підзаконних нормативних актах, як наприклад, в Указах Президента України.

Рекомендації

В Законі України «Про психіатричну допомогу» (в ст. 4 «Принципи») визначити пріоритетність надання психіатричної допомоги та діяльності відповідних служб.

3. Законодавство має гарантувати виділення ресурсів для медобслуговування малозабезпечених прошарків населення. У законодавстві мають міститися вказівки, що послуги, які надаються у галузі охорони психічного здоров'я, повинні бути прийнятними в культурному відношенні.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац перший: **«Держава гарантує: безоплатне надання медичної допомоги особам, які страждають на психічні розлади; соціально-побутове влаштування інвалідів та осіб похилого віку, які страждають на психічні розлади, а також догляд за ними»;**

Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок надання одноразової грошової допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам» від 11 лютого 2004 р. N 147, Пункт 1:

«Установити, що непрацюючим малозабезпеченим особам, які отримують пенсію або соціальні виплати, може надаватися одноразова грошова допомога у разі тривалої хвороби...»

Заходи МОЗ України щодо удосконалення психіатричної допомоги інвалідам за психічними захворюваннями, Пункт 3: **«Вирішити питання про пріоритетність фінансування психіатричних закладів для придбання лікарських засобів психічно хворим, які мають право на безоплатний та пільговий відпуск медикаментів».**

Коментарі

Чинне законодавство на нормативному рівні відповідає стандартам і декларує захист малозабезпечених категорій населення серед психічно хворих.

Рекомендації

Законодавство України потребує закріплення культурної складової щодо надання послуг у сфері лікування психіатричних хворих.

4. Законодавство має сприяти переводу служб охорони психічного здоров'я на первинний рівень.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Положення про станцію швидкої медичної допомоги, Розділ 3, пункт 3.3: **«Для подання екстреної медичної допомоги на Станції створюються виїзні бригади... Кожна станція (крім станції IV і V категорій) повинна мати спеціалізовані кардіореанімаційні, неврологічні, психіатричні бригади... Психіатричні бригади можуть функціонувати у складі спеціалізованих відділень».**

Коментарі

У законодавстві України первинний рівень надання психіатричної допомоги закріплений лише підзаконними нормативними документами, зокрема Наказами МОЗ, які регулюють порядок надання швидкої медичної допомоги.

Рекомендації

Включити до ст. 4 Закону України «Про психіатричну допомогу» норму наступного змісту: **«Психіатрична допомога особам з психічними розладами надається**

психосоціальними службами, службами первинної медичної допомоги через систему сімейних лікарів, а також психіатричною медичною службою».

6. Законодавство має стимулювати психосоціальний та реабілітаційний підходи до лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5: «Держава гарантує: **надання у державних та комунальних психіатричних закладах безоплатної діагностичної, консультативної, лікувальної, реабілітаційної допомоги в амбулаторних і стаціонарних умовах...**».

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», Стаття 3: Визначені основні завдання законодавства України з питань реабілітації інвалідів.

Коментарі

Законодавство України визначає реабілітаційні та психосоціальні підходи до лікування психічно хворих. У той же час, на практиці більш реалізованою залишається трудова реабілітація (через обов'язковість створення робочих місць для інвалідів), а психосоціальна через брак коштів та мінімальну кількість спеціалізованих установ, а також фахівців, залишається на низькому рівні.

Рекомендації

Розробити заходи МОЗ, в яких передбачити механізми стимулювання. В тому числі й фінансового характеру, до психосоціального та реабілітаційного підходів лікування психічно хворих осіб.

7. Законодавство має забезпечувати отримання доступу до медичного страхування у приватному та державному секторах для осіб з психічними розладами.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 2: «**Особи під час перебування у психіатричному закладі мають право на: ...допомогу по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню або пенсію згідно з законодавством.**».

Коментарі

Законодавство України передбачає право психічно хворих осіб на отримання різноманітних допоміг по соціальному страхуванню, зокрема: по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, по соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (в разі перебування у трудових відносинах). В той же час, окремо законодавчого акту про порядок і умови надання загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування не існує. Останній законопроект відправлено на доопрацювання 10 липня 2003 року.

Рекомендації

Прийняти Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування».

8. Законодавство має підтримувати перевід служб охорони психічного здоров'я на місцевий рівень та деінституціоналізацію.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою. Слід відмітити декларативний рівень законодавства.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 3: **«Особи, яким надається психіатрична допомога, мають право на: одержання психіатричної допомоги в найменш обмежених, відповідно до їх психічного стану, умовах, якщо можливо, за місцем проживання цих осіб, членів їх сім'ї, інших родичів або законних представників...».**

Коментарі

Норми щодо переведення служб охорони психічного здоров'я на місцевий рівень та деінституціоналізація закріплюються лише через права пацієнтів, що носить декларативний характер. При цьому, досить слабким є фінансування, яке б сприяло переходу на вказані рівні, а також слабо розвинена система функціонування соціальних працівників в цій сфері.

Рекомендації

Розробити та затвердити цільову Державну програму щодо надання психіатричної допомоги на місцевому рівні.

D. ПРАВА КОРИСТУВАЧІВ ПОСЛУГ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

1. Законодавство має містити право на повагу, гідність та лікування, що не принижує людську гідність.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзаци 1 та 3: **«- Особи, яким надається психіатрична допомога, мають права і свободи громадян, передбачені Конституцією України та законами України. Обмеження їх прав і свобод допускається лише у випадках, передбачених Конституцією України, відповідно до законів України.**

- Особи, яким надається психіатрична допомога, мають право на: поважливе і гуманне ставлення до них, що виключає приниження честі й гідності людини...».

Коментарі

У нормах чинного законодавства застосований спосіб та метод заборони посягання на честь і гідність. Крім цього, спеціальним законом передбачені права на честь і гідність психічно хворих.

Рекомендації

Розглянути можливість та доцільність формулювання вказаних прав, як загального принципу надання допомоги психічно хворим особам, а не як заборону на посягання на їх честь та гідність.

2. До законодавства має бути включено право пацієнта на конфіденційність інформації про нього, його захворювання і лікування, що проводиться.

a) Законодавством мають бути передбачені міри покарання і штрафи для осіб, які відкрили конфіденційну інформацію про пацієнта.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 6: «Медичні працівники, інші фахівці, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, та особи, яким у зв'язку з навчанням або виконанням професійних, службових, громадських чи інших обов'язків стало відомо про наявність у особи психічного розладу..., не можуть розголошувати ці відомості, крім випадків, передбачених частинами третьою, четвертою та п'ятою цієї статті.

Право на одержання і використання конфіденційних відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги має сама особа чи її законний представник».

Коментарі

Норми щодо встановлення конфіденційності на інформацію відносно психічного хворого та умов її використання передбачені законами України. В той же час, штрафні санкції до осіб, які розкривають таку інформацію не застосовуються у зв'язку з їх відсутністю. Передбачена лише кримінальна відповідальність, яка настає при наявності в діях таких осіб складу злочину (ст.ст. 140, 141, 145 КК України).

Рекомендації

Доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення нормами, які б передбачали накладення штрафних санкцій за постановами місцевих судів щодо осіб, які розголошують інформацію про пацієнтів (по факту такого розголошення).

b) Законодавством мають бути встановлені особливі обставини, коли конфіденційна інформація може бути офіційно розголошена.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 6, частини 1,3,4.,5: «Медичні працівники, інші фахівці, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, та особи, яким...стало відомо про наявність у особи психічного розладу... , а також інші відомості про стан психічного здоров'я особи, її приватне життя, не можуть розголошувати ці відомості, крім випадків, передбачених частинами третьою, четвертою та п'ятою цієї статті».

Коментарі

Чинне законодавство України чітко визначає випадки розголошення інформації про пацієнта. При цьому, такі дії можливі виключно в інтересах самої особи або, наприклад, в інтересах слідства.

Рекомендації

---

c) Законодавство має забезпечувати пацієнтам та їхнім особистим представникам право на перегляд у судовому порядку або апеляцію на рішення про розголошення конфіденційної інформації про пацієнта.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 32, частина 1: «Рішення, дії чи бездіяльність осіб, які порушують права, свободи та законні інтереси громадян при наданні їм психіатричної допомоги, можуть бути оскаржені...або безпосередньо до суду».

Коментарі

Гарантії на перегляд будь-яких рішень, в тому числі щодо надання інформації про лікування пацієнта, передбачені в Законі України «Про психіатричну допомогу», а також встановлені цивільно-процесуальним законодавством (щодо подачі заяв до суду та апеляційного оскарження).

Рекомендації

---

3. Законодавство має гарантувати пацієнтам право на вільний та необмежений доступ до інформації про стан їхнього здоров'я (включаючи доступ до історії хвороби).

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 6, абзац 2: Право на одержання і використання конфіденційних відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги має сама особа чи її законний представник.

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» передбачає право пацієнта на отримання інформації про свої права, пов'язані з наданням психіатричної допомоги (ст. 25 Закону). В той же час, гарантії щодо ознайомлення з історією хвороби на нормативному рівні не закріплені.

Рекомендації

Включити гарантії щодо прав пацієнта на вільний та необмежений доступ до інформації про стан їх здоров'я (включаючи доступ до історії хвороби) до ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу».

4. Законодавство має гарантувати право на захист від жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 3, «Особі, яким надається психіатрична допомога, мають право на:

поважливе і гуманне ставлення до них, що виключає приниження честі й гідності людини...».

Коментарі

Гарантії захисту від жорстокого поводження закріплені нормами двох статей Закону України «Про психіатричну допомогу» (ст. ст. 4, 25).

Рекомендації

---

5. В законодавстві мають бути обумовлені мінімальні вимоги до психіатричних закладів щодо підтримання там безпечної, терапевтичної та гігієнічно здорової обстановки.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5: «Держава гарантує: **фінансування надання психіатричної допомоги в обсязі, необхідному для забезпечення гарантованого рівня та належної якості психіатричної допомоги, ... органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень: створюють мережу психіатричних закладів та організовують надання психіатричної допомоги гарантованого рівня; забезпечують належні умови для**

надання психіатричної допомоги та реалізації прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади...».

Коментарі

Мінімальні вимоги до психіатричних лікарень у законодавстві України прив'язані до фінансування, а не до стандарту.

Рекомендації

Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення щодо функціонування «інспекційної комісії» з метою здійснення контролю за дотриманням прав пацієнтів у психіатричних лікарнях.

6. Законодавство має гарантувати право на усамітнення для осіб, що страждають психічними розладами.

а. Законодавство має встановлювати мінімальні критерії усамітненості, дотримання яких є обов'язковим.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 5: **«Особи під час перебування у психіатричному закладі мають також права, які за рішенням лікаря-психіатра (комісії лікарів-психіатрів) в інтересах захисту їх здоров'я чи безпеки, а також в інтересах здоров'я або безпеки інших осіб можуть бути обмежені: приймати відвідувачів наодинці...».**

Коментарі

В українському законодавстві право на усамітнення для осіб, що страждають психічними розладами, знайшло своє відображення в обмеженому праві приймати відвідувачів наодинці. Право ж на усамітнення передбачає також фізичну недоторканість та територіальне право пацієнта, що містить в собі можливість перебувати в окремих, індивідуальних умовах у психіатричному закладі. Згідно ж українських нормативів та фінансових можливостей забезпечується масове перебування хворих у палатах, а в окремих випадках, наприклад ремісії, відбувається ізоляція пацієнта.

Рекомендації

У зв'язку з неможливістю передбачити нормативи відокремленого перебування психічно хворих осіб у психіатричних закладах, в підзаконних нормативних актах МОЗ повинні бути закріплені положення щодо порядку обов'язкового надання психічно хворим особам кімнат індивідуального дозвілля.

7. Законодавство має забороняти використання примусової праці пацієнтів або праці, за яку хворі не отримують гідної винагороди у психіатричних закладах.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 6: **«Забороняється залучення осіб, яким надається психіатрична допомога, до примусової праці».**

Коментарі

Українське законодавство повністю забороняє примусову працю психічно хворих осіб. Крім того, Закон України «Про психіатричну допомогу» закріплює норми трудового законодавства і гарантує право для таких осіб на справедливу винагороду за виконану роботу.

Рекомендації

---

8. Законодавство має містити положення стосовно:

▪ Освіти;

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 1: **«Особи, яким надається психіатрична допомога, мають права і свободи громадян, передбачені Конституцією України та законами України...».**

Коментарі

Право на освіту кожної людини закріплене в Конституції України, продубльоване в спеціальному законодавстві про освіту та знайшло своє відображення в Законі України «Про психіатричну допомогу». Втім, практика виконання законодавства доводить, що у багатьох випадках використовується критерій «нездатності навчатись» щодо осіб, які мають проблеми психічного здоров'я.

Рекомендації

Розробити й затвердити на нормативному рівні методики навчання щодо категорій осіб з різними проблемами психічного здоров'я та регламентувати підготовку відповідних кадрів.

▪ Професійної підготовки;

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 2: **«...органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень: організують за спеціальними програмами безоплатне загальноосвітнє та професійно-технічне навчання осіб, які страждають на психічні розлади...».**

Коментарі

Програмам професійної підготовки осіб психічно хворих, а також інвалідів за вказаним напрямом приділяється значна увага. Відповідні нормативи закріплені у спеціальних підзаконних актах, таких як: Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю, затверджена розпорядженням КМУ від 25 серпня 2004 року № 619-р.

Рекомендації

▪ Проведення дозвілля та відпочинку;

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 4: **«Особи під час перебування у психіатричному закладі мають право на: дозвілля, заняття творчою діяльністю...».**

Коментарі

Проведення дозвілля та відпочинку є невід'ємною частиною програм реабілітації психічно хворих осіб та інвалідів, що закріплено на нормативному рівні.

Рекомендації

▪ Відправлення релігії, культурні потреби

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 4: **«Особи під час перебування у психіатричному закладі мають право на: відправлення релігійних обрядів, додержання релігійних канонів...».**

Коментарі

Захист культурних та релігійних прав осіб з психічними розладами гарантований чинним законодавством України.

Рекомендації

---

9. Медичні заклади повинні бути зобов'язаними інформувати пацієнтів про їхні права.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 26, абзац 1: «Лікар-психіатр зобов'язаний пояснити особі, якій надається психіатрична допомога... у доступній формі... її права та передбачені цим Законом можливі обмеження цих прав при наданні психіатричної допомоги».

Коментарі:

Обов'язок інформування про права особи, якій надається психіатрична допомога, чинним законодавством України покладається, як на психіатричну установу, так і на безпосереднього лікаря.

Рекомендації

---

10. Законодавство має гарантувати участь користувачів послуг у сфері охорони психічного здоров'я у розробці політики, розвиткові законодавчої бази та плануванні послуг у цій галузі.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відсутні.

Коментарі

Спеціальне законодавство України в сфері надання психіатричної допомоги не містить будь-яких гарантій щодо участі користувачів психіатричних послуг в розробці політики або у розвитку законодавчої бази. Окремі положення, але без закріплення механізмів їх реалізації, закріплені в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» через функціонування громадських організацій інвалідів.

Рекомендації

Включити до ст. 5 Закону України «Про психіатричну допомогу» положення щодо гарантій користувачів послуг в сфері охорони психічного здоров'я на участь в розробці політики та розвитку законодавчої бази.

Е. ПРАВА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ЗА ХВОРИМИ

6. Законодавство має гарантувати членам сім'ї та іншим особам, які забезпечують догляд, право на отримання інформації про стан здоров'я хворого, який страждає на психічний розлад (окрім випадків, коли пацієнт не дає згоди на її розголошення).

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 29: «Власник психіатричного закладу або уповноважений ним орган зобов'язаний: своєчасно інформувати членів сім'ї, інших родичів або законних представників чи інших осіб (за вибором осіб, яким надається психіатрична допомога) про стан їх здоров'я та перебування у психіатричному закладі...».

Коментарі

Законодавство передбачає гарантії членів сім'ї щодо отримання інформації про психічно хворого через встановлення відповідних обов'язків психіатричного закладу.

Рекомендації

---

7. Законодавство має сприяти залученню членів сім'ї або інших осіб, які забезпечують догляд, до розробки та проведення курсу індивідуального лікування пацієнта.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: **«Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів: за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — за згодою його батьків чи іншого законного представника; щодо особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, — за згодою її опікуна...».**

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 1: **«Амбулаторна психіатрична допомога надається лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника; щодо особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, — на прохання або за згодою її опікуна...».**

Коментарі

Закон передбачає перелік осіб, які можуть законно представляти психічно хворого і віднесені до його кола осіб, які дають згоду на проведення лікування. В той же час, окремі норми щодо утвердження плану лікування відсутні.

Рекомендації

Закон України «Про психіатричну допомогу» може містити норму наступного змісту: **«пацієнт та його найближчі члени сім'ї можуть приймати участь в розробці плану лікування».**

8. Члени сім'ї або інші особи, які забезпечують догляд повинні мати право оскаржити рішення про примусову госпіталізацію або лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 13, абзац 1: **«У разі незгоди одного із батьків або відсутності батьків чи законного представника госпіталізація неповнолітнього до психіатричного закладу проводиться за рішенням (згодою) органу опіки та піклування, яке може бути оскаржено до суду...».**

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 32, абзац 1: **«Рішення, дії чи бездіяльність осіб, які порушують права, свободи та законні інтереси громадян при наданні їм психіатричної допомоги, можуть бути оскаржені, за вибором цих громадян, до власника психіатричного закладу або власника психоневрологічного закладу для соціального захисту чи спеціального навчання, або уповноваженого ними органу, або до вищестоящих органів (вищестоящих посадових осіб), або безпосередньо до суду...».**

Коментарі

Право на оскарження рішень щодо примусової госпіталізації або здійснення лікування передбачене законом для членів сім'ї хворого. У той же час, на нормативному рівні не закріплені можливості щодо постійного обов'язкового контролю за процесом лікування хворого з боку його членів сім'ї.

Рекомендації

Внести зміни до Закону України «Про психіатричну допомогу», в якому передбачити включення членів сім'ї до відповідного наглядового органу.

9. Законодавство має забезпечувати залучення членів сім'ї пацієнтів та інших осіб, які здійснюють догляд до процесу розробки політики, законів та планів розвитку служб з охорони психічного здоров'я.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Прямі норми відсутні.

Коментарі

Чинне законодавство України передбачає участь членів сімей пацієнтів у розробці державної політики через функціонування різноманітних громадських організацій, наприклад, як передбачено Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Спеціальний закон не передбачає такої участі в сфері надання психіатричної допомоги.

Рекомендації

Включити до ст. 4 «Принципи надання психіатричної допомоги» та до ст. 5 «Державні гарантії щодо забезпечення психіатричною допомогою та соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади» норми-гарантії щодо участі членів сімей пацієнтів у розробці державної політики в сфері психіатричної допомоги.

F. КОМПЕТЕНЦІЯ, ДІЄЗДАТНІСТЬ ТА ОПІКА

9. Законодавство має містити положення, що регулює супровід справ осіб з психічними розладами у випадку їх недієздатності.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 1 «визначення термінів»: **«законні представники** — батьки (усиновителі), опікуни або інші особи, уповноважені законом представляти інтереси осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі здійснювати захист їх прав, свобод і законних інтересів при наданні їм психіатричної допомоги».

Цивільний кодекс України, Стаття 41: **«Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка... Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун. Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, несе її опікун».**

Коментарі

Законодавство містить норми, які передбачають ведення цивільних справ недієздатних осіб, а також всіх справ, які стосуються реалізації прав та гарантій психічно хворих осіб.

Рекомендації

---

10. Законодавство має давати визначення поняттям «правоздатність» та «дієздатність».

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний кодекс України, Стаття 25, частина 1: **«Здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи».**

Цивільний кодекс України, Стаття 30, частина 1: **«Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання».**

Коментарі

Поняття «правоздатність» та «дієздатність» носять не медичний, а юридичний характер і стосуються реалізації цивільних прав та обов'язків.

Рекомендації

Доцільно включити вказані поняття до спеціального закону про надання психіатричної допомоги.

11. Законодавство має встановлювати процедуру та критерії для визначення недієздатності/неправоздатності особи по відношенню до таких питань, як прийняття рішення про курс лікування, вибір особистого представника для прийняття фінансових рішень.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний процесуальний кодекс України, Розділ 4, Глава 2: «Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи».

Цивільний процесуальний кодекс України, Стаття 239, частина 1: «Суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи **призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу...**».

Коментарі

Процедура і критерії для визначення недієздатності/неправоздатності особи по відношенню до таких питань, як прийняття рішення про курс лікування, вибір особистого представника для прийняття фінансових рішень визначені на рівні процесуальних норм і закріплені в Цивільному процесуальному кодексі.

Рекомендації

Передбачити відповідні процедури в Законі України «Про психіатричну допомогу».

12. Законодавство має встановлювати процедури оскарження в суді рішень про визнання недієздатності та терміни перегляду таких рішень.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний процесуальний кодекс України, Стаття 241, частина 2: «Скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, здійснюється за рішенням суду за заявою самої фізичної особи, її піклувальника, членів сім'ї або органу опіки та піклування».

Цивільний процесуальний кодекс України, Стаття 292, частина 1: «Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково».

Коментарі

Оскарження в суді рішень про визнання недієздатності та терміни перегляду таких рішень спеціальним законодавством про психіатричну допомогу не обумовлені. Вони закріплені у відповідних статтях цивільно-процесуального законодавства.

Рекомендації

Закріпити в ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу» право пацієнта, або його законного представника, на оскарження в суді рішень про визнання недієздатності і терміни перегляду таких рішень з посиланням на процедуру, встановлену цивільно-процесуальними нормами.

13. Законодавство має встановлювати процедури призначення опікуна, терміни дії його повноважень, сферу його обов'язків і відповідальності при прийнятті рішень від імені пацієнта.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний кодекс України, Глава 6, Ст. 55: «Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки».

Коментарі

Процедури призначення опікуна, терміни його повноважень та сфера обов'язків визначені цивільним законодавством, щодо неповнолітніх – відповідні норми закріплені в Сімейному кодексі України.

Рекомендації

Можливе замість опікунства використання інституту «довіреності» або «попереднього розпорядження», якими можуть встановлюватися конкретні обов'язки, що покладаються на представника особи психічно хворої.

Г. ДОБРОВІЛЬНА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКУВАННЯ

6. Законодавство має заохочувати добровільну госпіталізацію та лікування, віддаючи їй перевагу перед примусовою госпіталізацією та примусовим лікуванням.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 4, «Психіатрична допомога надається на основі принципів законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, добровільності...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 11, абзац 2: «Психіатричний огляд проводиться лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 1: «Амбулаторна психіатрична допомога надається лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи...».

Коментарі

Пріоритети щодо добровільної госпіталізації та лікування, а також переваги перед примусовою госпіталізацією та примусовим лікуванням закріплені в основних принципах надання психіатричної допомоги, які містяться в спеціальному законі, а також містяться в нормах, які характеризують окремі види надання такої допомоги.

Рекомендації

---

7. В законодавстві має констатуватись, що лікування усіх добровільно госпіталізованих осіб починається тільки після отримання інформованої згоди пацієнта.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 13, абзац 1: «Особа госпіталізується до психіатричного закладу добровільно — на її прохання або за її усвідомленою згодою».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 26, абзац 1: «Лікар-психіатр зобов'язаний пояснити особі, якій надається психіатрична допомога, з урахуванням її психічного стану, у доступній формі інформацію про стан її психічного здоров'я, прогноз

можливого розвитку захворювання, про застосування методів діагностики та лікування...».

Коментарі

Законодавство не містить чіткої констатації щодо інформованої згоди пацієнта на лікування. Закріплена норма щодо зобов'язання лікаря-психіатра про інформування відносно лікування хворого.

Рекомендації

Закон України «Про психіатричну допомогу» повинен містити окрему статтю, призначену процедурам та стандартам лікування, в якій, зокрема, будуть закріплені положення щодо процедури отримання та характеру інформованої згоди, а також відображення згоди на лікування в історії хвороби пацієнта.

8. В законодавстві має констатуватись, щодо осіб, які добровільно погодились на госпіталізацію до психіатричної клініки, має бути таке саме ставлення, як і до пацієнтів із соматичними захворюваннями.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 4: «Психіатрична допомога надається на основі принципів законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, добровільності, доступності...».

Коментарі

Однакове ставлення до осіб, які добровільно погоджуються на госпіталізацію у психіатричну клініку забезпечується лише загальними принципами надання психіатричної допомоги, які закріплені в Законі України «Про психіатричну допомогу».

Рекомендації

---

9. В законодавстві має констатуватись, що добровільна госпіталізація та лікування також передбачають право добровільно залишити лікувальний заклад і право на відмову від лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 18, абзац 1: «**Виписка з психіатричного закладу здійснюється у разі завершення обстеження чи експертизи психічного стану особи або видужання особи чи такої зміни стану її психічного здоров'я, що не потребує подальшого лікування в стаціонарних умовах.** Виписка особи, добровільно госпіталізованої до психіатричного закладу, здійснюється за письмовою заявою цієї особи або її законного представника чи за рішенням лікаря-психіатра...».

Коментарі

В українському законодавстві не констатується, що добровільна госпіталізація та лікування також передбачають право добровільно залишити лікувальний заклад і право на відмову від лікування. В той же час передбачена процедура подання заяви про випуску особи.

Рекомендації

Включити до норм Закону України «Про психіатричну допомогу», які визначають положення добровільної госпіталізації, право на добровільне залишення психіатричного закладу та право на відмову від лікування.

10. Законодавство має констатувати, що добровільно госпіталізовані пацієнти повинні бути заздалегідь проінформовані, що під час лікування їм може бути відмовлено в праві залишити психіатричну клініку тільки у тому випадку, якщо вони стануть відповідати критеріям хворих, до яких є можливим застосування примусового лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відсутні.

Коментарі

Законодавство не передбачає ознайомлення з положеннями, згідно з якими добровільно госпіталізовані пацієнти повинні бути заздалегідь проінформовані, що під час лікування їм може бути відмовлено в праві залишити психіатричну клініку тільки у тому випадку, якщо вони стануть відповідати критеріям хворих, до яких можливо застосування примусового лікування.

Рекомендації

Включити до ст. 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» положення наступного змісту: «У випадку добровільної госпіталізації у психіатричний заклад пацієнти повинні бути проінформовані його адміністрацією про те, що їм може бути відмовлено в залишенні лікарні в разі виникнення обставин для застосування примусового утримання, передбачених законом».

Н. НЕПРОТЕСТНІ ПАЦІЄНТИ

4. Законодавство має містити положення, що стосуються пацієнтів, які не здатні приймати інформовані рішення щодо госпіталізації або лікування, але які не відмовляються від госпіталізації або лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відсутні.

Коментарі

Українське законодавство не містить положення, що стосуються пацієнтів, які не здатні приймати інформовані рішення щодо госпіталізації або лікування, але які не відмовляються від госпіталізації або лікування.

Рекомендації

Здійснити дискусії щодо необхідності запровадження термінології «непротестних пацієнтів». Передбачити необхідні терміни та положення в Законі України «Про психіатричну допомогу».

5. Законодавство має констатувати, що у випадку госпіталізації або лікування користувачів, які підпадають під дане положення щодо госпіталізації або лікування, вони повинні бути виписані із закладу або лікування має бути припинено, якщо вони не відповідають критеріям для примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 1: «У випадку, коли госпіталізація визнається недоцільною і особа не висловлює бажання залишитися в психіатричному закладі, ця особа підлягає негайній виписці».

Коментарі

Законодавство містить норми, згідно з якими в разі встановлення відсутності підстав для госпіталізації, особа щодо якої вказані дії були застосовані, підлягає виписці.

Рекомендації

І. ПРИМУСОВА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ (ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ ОКРЕМО ВІД ЛІКУВАННЯ) ТА ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ (КОЛИ ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ РАЗОМ З ЛІКУВАННЯМ)

2. Законодавство має констатувати, що примусова госпіталізація дозволяється лише у тому випадку, коли:

a. Є в наявності докази того, що психічний розлад досягнув певного ступеня тяжкості;

b. Існує серйозна ймовірність спричинення шкоди здоров'ю самого пацієнта або іншим особам та/або серйозна вірогідність значного погіршення стану пацієнта, якщо не буде призначено лікування;

c. Госпіталізація застосовується у терапевтичних цілях.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 14, абзац 1: **«Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу... при встановленні в особи тяжкого психічного розладу...».**

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 14, абзац 1: **«Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу, якщо... вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих...»**

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 14: **«Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та... вона неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність».**

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» тяжкість розвитку хвороби відносить до одного з основних критеріїв примусової госпіталізації особи.

Критерій вірогідності виникнення безпеки через завдання шкоди собі або оточуючим в українському законодавстві застосовуються з метою захисту самих пацієнтів та інших людей. Примусова госпіталізація в даному випадку повністю відповідає міжнародним стандартам.

В українському законодавстві закріплений критерій «необхідності лікування», як причина примусової госпіталізації до психіатричної лікарні. В той же час він не винесений, як окрема підстава такої госпіталізації в ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Рекомендації

Передбачити в ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу», як окрему підставу примусової госпіталізації – необхідність лікування із зазначенням його терапевтичної мети.

11. У законодавстві має констатуватись, що два спеціалісти, які практикують у галузі психіатрії, атестовані наглядовим органом, повинні робити висновок стосовно відповідності пацієнта критеріям примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 1: **«Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу за рішенням лікаря-психіатра на підставах, передбачених статтею 14 цього Закону, підлягає обов'язковому протягом 24 годин з часу госпіталізації огляду комісією лікарів-психіатрів психіатричного закладу для прийняття рішення про доцільність госпіталізації. У випадку, коли госпіталізація визнається недоцільною і особа не висловлює бажання залишитися в психіатричному закладі, ця особа підлягає негайній виписці...».**

Коментарі

Законодавство України передбачає наявність комісії лікарів-психіатрів, які здійснюють кваліфікацію дій щодо першочергового рішення лікаря стосовно примусової госпіталізації психічно хворої особи.

Рекомендації

---

12. У законодавстві має міститись положення щодо необхідності проведення атестації психіатричної клініки стосовно наявності умов для прийому примусово госпіталізованих пацієнтів.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 2: «З метою забезпечення громадян різними видами психіатричної допомоги та соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, **органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень: створюють мережу психіатричних закладів та організують надання психіатричної допомоги гарантованого рівня...**».

Порядок державної акредитації закладу охорони здоров'я, Пункт 1: «**Державна акредитація закладу охорони здоров'я** (далі — акредитація) — це офіційне визнання статусу закладу охорони здоров'я, наявності в ньому умов для надання певного рівня медико-санітарної допомоги, підтвердження його відповідності встановленим критеріям та гарантії високої якості професійної діяльності».

Коментарі

В спеціальному Законі України «Про психіатричну допомогу» не передбачена атестація психіатричного закладу. В той же час, відповідними постановами уряду та наказами МОЗ встановлена процедура акредитації закладів охорони здоров'я.

Рекомендації

Включити до Закону України «Про психіатричну допомогу» (ст. 5) норми щодо обов'язковості проведення атестації, як одного з видів державних гарантій щодо забезпечення психіатричною допомогою.

13. Повинен застосовуватися принцип найменш обмеженої альтернативи примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 1: «**Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу за рішенням лікаря-психіатра на підставах, передбачених статтею 14 цього Закону, підлягає обов'язковому протягом 24 годин з часу госпіталізації огляду комісією лікарів-психіатрів психіатричного закладу для прийняття рішення про доцільність госпіталізації. У випадку, коли госпіталізація визнається недоцільною і особа не висловлює бажання залишитися в психіатричному закладі, ця особа підлягає негайній виписці...**».

Коментарі

Принцип найменш обмеженої альтернативи примусової госпіталізації в українському законодавстві втілений в нормах, що передбачають доцільність встановлення та перевірки підстав щодо примусової госпіталізації.

Рекомендації

Закріпити вказаний принцип в окремих нормах Закону України «Про психіатричну допомогу», зокрема, в ст. 4.

14. Законодавство має містити положення про незалежний уповноважений орган (наприклад, наглядова установа або суд), що санкціонує усі рішення щодо примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 2: «У випадках, коли госпіталізація особи до психіатричного закладу в примусовому порядку визнається доцільною, **представник психіатричного закладу, в якому перебуває особа, протягом 24 годин направляє до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку...**».

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» не передбачає функціонування окремого спеціального наглядового органу, що санкціонує всі рішення про примусову госпіталізацію. Єдиним таким органом є суд, який приймає рішення щодо законності її здійснення і виступає в ролі контролюючого органу. В той же час, номінально таким наглядовим органом є комісія лікарів-психіатрів, яка приймає рішення про доцільність госпіталізації.

Рекомендації

Оскільки український закон не містить норм, які б передбачали наявність спеціалізованих судів в даній галузі, а перевірка та затвердження рішення щодо примусової госпіталізації психічно хворої особи потребує постійної практики, повинні бути розроблені процесуальні норми про спеціалізацію (або черговості) постійних суддів, які б опікувались питаннями госпіталізації за місцем знаходження психіатричних закладів.

15. Законодавство має встановлювати мінімальний термін, протягом якого незалежний уповноважений орган повинен прийняти рішення.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний процесуальний кодекс України, Стаття 181, частина 1: «Заява про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядається судом у такі **строки** з дня її надходження до суду: **про госпіталізацію особи до психіатричного закладу — протягом 24 годин**; про психіатричний огляд — протягом трьох днів; про надання амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації — протягом десяти днів».

Коментарі

Терміни розгляду заяви про примусову госпіталізацію встановлені цивільно-процесуальним законодавством. В той же час, не обумовлена процедура щодо продовження термінів розгляду заяви в разі надходження її в останній день робочого тижня.

Рекомендації

Закон повинен передбачати максимальні терміни розгляду заяви щодо примусової госпіталізації, обмежені 72 годинами.

16. У законодавстві має міститись положення щодо того, що пацієнти, члени їхніх сімей та особисті представники зобов'язані бути поінформованими щодо причин госпіталізації та про свої права на оскарження даного рішення.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 5: «**Керівник психіатричного закладу зобов'язаний негайно повідомити про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку членів її сім'ї, інших родичів або її законного представника.** У разі відсутності відомостей про наявність членів сім'ї, інших родичів або законного представника в особи, яку госпіталізовано, а також про їх місце проживання повідомляються органи внутрішніх справ за місцем проживання цієї особи».

Коментарі

Відповідні зобов'язання щодо надання інформації пацієнту покладені на керівника психіатричного закладу.

Рекомендації

---

17. Законодавство має містити положення щодо права подати апеляцію на рішення про примусову госпіталізацію.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Цивільний процесуальний кодекс України, Стаття 292, частина 1: «Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, **якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково**».

Коментарі

Процедури оскарження судового рішення не закріплені в Законі України «Про психіатричну допомогу». Вони знайшли власне відображення в нормах цивільно-процесуального законодавства.

Рекомендації

---

18. Законодавство має містити положення щодо періодичного перегляду через визначені інтервали часу рішень щодо примусової (та тривалої «добровільної») госпіталізації у незалежному наглядовому органі.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 15, абзац 2: «При подальшому перебуванні в психіатричному закладі зазначені в цій статті **особи підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на місяць** для вирішення питання про необхідність продовження чи припинення надання їм стаціонарної психіатричної допомоги».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 17, абзац 2: «**Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, повинна оглядатися комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на місяць з метою встановлення наявності підстав для продовження чи припинення такої госпіталізації**».

Коментарі

Законодавство України встановлює чіткі терміни щодо періодів перегляду рішень стосовно примусової госпіталізації пацієнтів до психіатричного закладу.

Рекомендації

---

19. Законодавство має містити положення про те, що пацієнти підлягають виписці із психіатричної клініки, як тільки вони перестануть відповідати критеріям для примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 1: «У випадку, коли госпіталізація визнається недоцільною і особа не висловлює бажання залишитися в психіатричному закладі, ця особа підлягає негайній виписці».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 18, абзац 3: «Виписка особи, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, здійснюється за рішенням комісії лікарів-психіатрів або за рішенням суду про відмову в продовженні такої госпіталізації».

Коментарі

Закон не передбачає автоматичну виписку особи в разі зникнення критеріїв для примусової госпіталізації, а наголошує на необхідності звернення до комісії лікарів-психіатрів. Негайна виписка можлива лише під час направлення або першого прибуття особи до психіатричної лікарні.

Рекомендації

Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення щодо обов'язкової і негайної виписки особи із психіатричної клініки, як тільки вона перестає відповідати критеріям для примусової госпіталізації.

J. ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ (КОЛИ ВОНО ПРИЗНАЧАЄТЬСЯ ОКРЕМО ВІД ПРИМУСОВОЇ ГОСПІТАЛІЗАЦІЇ)

8. Законодавство має встановлювати критерії для примусового лікування, включаючи такі, як:

- **Пацієнт переживає страждання від психічного розладу.**

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 2: «Амбулаторна психіатрична допомога може надаватися без усвідомленої згоди особи або без згоди її законного представника у разі встановлення у неї тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона завдасть значної шкоди своєму здоров'ю...».

Коментарі

Критерієм примусового лікування в українському законодавстві є наявність саме «тяжкого психічного розладу».

Рекомендації

- **Пацієнт не дієздатний надати згоду на лікування.**

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відсутні.

Коментарі

Закон не містить положень, які б передбачали в якості критеріїв для примусового лікування – недієздатність щодо дачі інформованої згоди на примусове лікування.

Рекомендації

На законодавчому рівні закріпити норми, які б встановлювали обов'язкове звернення представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра) до особи, яка уповноважена представляти хворого, за згодою про її примусове лікування.

▪ *Лікування є необхідним для досягнення позитивної динаміки протягом психічного розладу пацієнта та/або поновлення здатності пацієнта приймати рішення щодо вибору курсу лікування та/або для запобігання серйозного погіршення психічного стану пацієнта, та/або для запобігання спричинення серйозних збитків або шкоди собі або іншим особам.*

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 2: **«Амбулаторна психіатрична допомога може надаватися без усвідомленої згоди особи або без згоди її законного представника у разі встановлення у неї тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги».**

Коментарі

Рекомендації

---

9. Законодавство має гарантувати, що план лікування буде розроблений офіційно практикуючим спеціалістом, який має необхідний досвід та знання для проведення запропонованого лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 29: **«Власник психіатричного закладу або уповноважений ним орган зобов'язаний: створювати необхідні умови для надання психіатричної допомоги та правового захисту осіб, яким надається психіатрична допомога; забезпечувати осіб, яким надається психіатрична допомога, психіатричною допомогою гарантованого рівня та іншою необхідною медичною допомогою...».**

Основи законодавства України про охорону здоров'я, Стаття 78, пункт а: **«Медичні і фармацевтичні працівники зобов'язані: сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобігання і лікуванню захворювань, подавати своєчасну та кваліфіковану медичну і лікарську допомогу...».**

Коментарі

Законодавство України містить норми, які передбачають обов'язок психіатричного закладу надавати гарантований рівень психіатричної допомоги пацієнту. В той же час, окремі норми щодо затвердження плану лікування атестованими спеціалістами відсутні. Це обумовлено самою можливістю працювати у психіатричному закладі та атестаційних вимогах до лікаря-психіатра.

Рекомендації

---

10. Законодавство має передбачати затвердження плану лікування іншим атестованим практикуючим спеціалістом.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 4: **«Особа, якій надається амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку, повинна оглядатися лікарем-психіатром не рідше одного разу на місяць, а комісією лікарів-**

психіатрів — не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про продовження чи припинення надання їй такої допомоги».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 1: «Особи, яким надається психіатрична допомога, мають право на: ...альтернативний, за власним бажанням, психіатричний огляд та залучення до участі в роботі комісії лікарів-психіатрів з питань надання психіатричної допомоги будь-якого фахівця, який бере участь у наданні психіатричної допомоги, за погодженням з ним...».

Коментарі

Закон не містить обов'язкових норм щодо залучення до затвердження плану лікування іншого акредитованого в галузі психіатрії фахівця. В той же час передбачено функціонування комісії лікарів, які перевіряють доцільність проведення подальшого лікування.

Рекомендації

Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення, згідно з якими в разі примусового лікування його курс повинен бути проведений атестованим спеціалістом в галузі психіатрії, а інший фахівець в цій галузі повинен дати погодження на таке лікування.

11. Законодавство повинно містити положення про створення незалежного наглядового органу, що буде санкціонувати рішення щодо примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 2: «У випадках, коли госпіталізація особи до психіатричного закладу в примусовому порядку визнається доцільною, представник психіатричного закладу, в якому перебуває особа, протягом 24 годин направляє до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про госпіталізацію особи до психіатричного закладу...».

Коментарі

В українському законодавстві таким органом є суд.

Рекомендації

---

12. Законодавство має гарантувати, що курс лікування буде проводитись тільки протягом обмеженого періоду часу.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 7: «Надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку припиняється за рішенням комісії лікарів-психіатрів у разі видужання особи або такої зміни стану її психічного здоров'я, що не потребує надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, або за рішенням суду про відмову в продовженні надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 18, абзац 1: «Виписка з психіатричного закладу здійснюється у разі завершення обстеження чи експертизи психічного стану особи або видужання особи чи такої зміни стану її психічного здоров'я, що не потребує подальшого лікування в стаціонарних умовах».

Коментарі

Обмеженість часу примусового лікування обумовлена нормами щодо критеріїв його застосування. Як тільки вони зникають, лікування припиняється.

Рекомендації

---

13. Законодавство має гарантувати право на оскарження рішення щодо примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 32, абзац 1: «Рішення, дії чи бездіяльність осіб, які порушують права, свободи та законні інтереси громадян при наданні їм психіатричної допомоги, можуть бути оскаржені, за вибором цих громадян, до власника психіатричного закладу або власника психоневрологічного закладу для соціального захисту чи спеціального навчання, або уповноваженого ними органу, або до вищестоящих органів (вищестоящих посадових осіб), або безпосередньо до суду».

Коментарі

Процедури оскаржень та перегляду рішень щодо примусової госпіталізації чітко передбачені цивільним процесуальним законодавством України.

Рекомендації

---

14. Законодавство має встановлювати мінімальний термін, протягом якого відбувається періодичний перегляд рішення щодо примусової госпіталізації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 17, абзац 2: «Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, повинна оглядатися комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на місяць з метою встановлення наявності підстав для продовження чи припинення такої госпіталізації».

Коментарі

Мінімальний термін, протягом якого відбувається періодичний перегляд рішення щодо примусової госпіталізації, встановлений на рівні 1 місяця.

Рекомендації

К. ЗГОДА ДОВІРЕНОЇ ОСОБИ НА ЛІКУВАННЯ

4. Законодавство має містити положення щодо отримання згоди довіреної особи пацієнта на лікування, якщо встановлено, що сам пацієнт не здатний дати таку згоду.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відсутні.

Коментарі

Рекомендації

Включити в Закон України положення щодо отримання згоди довіреної особи пацієнта на лікування, якщо встановлено, що сам пацієнт не здатний дати таку згоду.

Л. ПРИМУСОВЕ АМБУЛАТОРНЕ ЛІКУВАННЯ

3. Законодавство має містити положення щодо примусового амбулаторного лікування в якості найменш обмеженої альтернативи лікуванню в умовах психіатричного стаціонару.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, пункт 6: «У разі погіршення стану психічного здоров'я особи, якій надається амбулаторна психіатрична допомога в

примусовому порядку, та ухилення від виконання цією особою або її законним представником рішення суду про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку психіатрична допомога може надаватися на підставах та в порядку, передбачених статтями 14, 16 і 17 цього Закону».

Коментарі

Рекомендації

М. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

8. Законодавством мають застосовуватись критерії термінової примусової госпіталізації та/або примусового лікування тільки до ситуацій, коли існує висока імовірність безпосередньої та незворотної небезпеки або загрози спричинення шкоди здоров'ю самого пацієнта та/або іншим особам.

9. Законодавство має містити чітку процедуру госпіталізації та лікування у надзвичайних умовах.

10. Законодавство має дозволяти будь-якому кваліфікованому та атестованому практикуючому спеціалісту або психіатру госпіталізувати та проводити лікування у надзвичайних обставинах.

11. Законодавством мають встановлюватись обмеження в часі для госпіталізації в умовах надзвичайного стану (зазвичай не більше 72 годин).

12. Законодавством має бути заборонено застосування методів медичного втручання, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація, стосовно осіб, які були госпіталізовані за надзвичайних обставин, а також їх участь у медичних та наукових дослідках.

13. Пацієнти, члени їхніх сімей та їх особисті представники повинні володіти правом на оскарження рішення про госпіталізацію/проведення лікування в умовах надзвичайної ситуації.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою. Норми законодавства України, передбачені стандартами, вказаними у п. 2, 3, 4, відсутні.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 14, абзац 1: «Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзаци 4 та 5: «Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів: за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — за згодою його батьків чи іншого законного представника; щодо особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, — за згодою її опікуна.

Перелік методів діагностики та лікування і лікарських засобів, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, встановлюється Міністерством охорони здоров'я України».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 17, абзац 4: «Клопотання про припинення госпіталізації в примусовому порядку можуть направлятися до суду особою, яку було госпіталізовано в примусовому порядку, або її законним представником через кожні 3 місяці з часу ухвалення судом рішення про продовження такої госпіталізації».

Коментарі

Поняття надзвичайної ситуації не дається в законодавстві України.

Такі методи медичного втручання, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація не розглядаються в площині застосування заборон в разі виникнення надзвичайної ситуації у зв'язку з її нормативним визначенням. Закон містить поняття методів, що становлять «підвищений ризик» для здоров'я особи і які можуть бути застосовані виключно за усвідомленою згодою особи. В той же час, неможливо виключити застосування заборонених міжнародними нормами права методів лікування до психічно хворих осіб, які не можуть дати відповідної згоди і не мають власних законних представників.

Рекомендації

Передбачити норми, які б кваліфікували надзвичайні ситуації, як ситуації необхідності термінового надання лікування особі, що страждає на тяжкий психічний розлад.

Включити до Закону України «Про психіатричну допомогу» норми-заборони щодо застосування таких методів лікування, як ЕСТ, психохірургія і стерилізація.

N. ДІАГНОСТИКА ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ

3. Законодавством мають встановлюватись:

a. Рівень компетенції лікаря, що є необхідним для діагностики психічного розладу;

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 10, абзац 1: «**Медичні працівники, інші фахівці для допуску до роботи з особами, які страждають на психічні розлади, повинні пройти спеціальну підготовку та підтвердити свою кваліфікацію в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.**»

Коментарі

Рівень компетенції лікаря, який працює в галузі психіатрії, визначається його кваліфікацією та професійною підготовкою, достатньою для знання та застосування методів лікування та діагностики психічно хворих осіб.

Рекомендації

---

b. Категорії спеціалістів, які можуть проводити освідчення на предмет наявності або відсутності психічного розладу.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 27, абзац 2: «**Виключно компетенцією лікаря-психіатра або комісії лікарів-психіатрів є встановлення діагнозу психічного захворювання...**».

Коментарі

На відміну від положень м'якого міжнародного права, українське законодавство дозволяє проводити діагностику психічних захворювань виключно лікарям-психіатрам.

Рекомендації

---

4. Законодавством має встановлюватись процедура атестації психіатрів. Така процедура має бути гарантією того, що установа, яка проводить атестацію, буде незалежною в прийнятті своїх рішень.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Основи законодавства України про охорону здоров'я, Стаття 78, абзац 1, пункт д: **«Медичні і фармацевтичні працівники зобов'язані: д) постійно підвищувати рівень професійних знань та майстерності...»**

Положення про порядок проведення атестації лікарів: Передбачає проведення чергової атестації 1 раз на 5 років та встановлює кваліфікаційні категорії лікарів.

Коментарі

Законодавство України передбачає процедуру проходження атестації лікарями. У той же час, на нормативному рівні не закріплені механізми фінансування атестації, зокрема перебування під час її проходження у навчальному закладі, проживання, харчування і т. і. Як наслідок, незначна кількість лікарів, які бажають пройти підвищення кваліфікації. Крім цього, відсутній вибір навчального закладу, де можна пройти атестацію.

Рекомендації

Запровадження чітких механізмів відшкодування фінансових витрат лікарям на проведення атестації. Запровадження тендерів на здійснення навчання та підвищення кваліфікації лікарів.

О. СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ

7. Законодавством має бути заборонено застосування стерилізації у якості метода лікування психічного розладу:

a. Законодавство має констатувати, що наявність психічного розладу не є причиною для стерилізації або абортів без отримання інформованої згоди пацієнта.

8. Згідно з законодавством має вимагатись інформована згода осіб, які страждають на психічні розлади, для здійснення більшості видів медичного та хірургічного втручання.

a. Законодавство має дозволяти здійснювати медичні та хірургічні методи втручання без інформованої згоди пацієнта, якщо в ході очікування такої згоди життя пацієнта піддається ризику;

b. У випадку, коли пацієнт неієздатний дати згоду протягом тривалого часу, законодавство має дозволяти застосування медичного та хірургічного втручання за згодою незалежного наглядового органу або за згодою опікуна.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: **«Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів: за усвідомленою згодою особи...».**

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: **«Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів...».**

Чинне законодавство передбачає випадки надання згоди на лікування комісією лікарів-психіатрів, зокрема – в разі примусового лікування. Поняття «непротестного пацієнта» в нормах Закону України «Про психіатричну допомогу» відсутнє.

Коментарі

Чинне законодавство України передбачає необхідність отримання усвідомленої згоди пацієнта або його представника на будь-який метод лікування, що передбачає ризик. Окремих норм щодо заборони стерилізації або процедур її застосування Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить. Окремі заборони містяться в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

В ст. 12 Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачено, що амбулаторна психіатрична допомога може надаватися без усвідомленої згоди особи або без згоди її законного представника, у разі встановлення у неї тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона завдасть значної шкоди своєму здоров'ю, у зв'язку з погіршенням психічного стану, у разі ненадання їй психіатричної допомоги. Аналогічні норми передбачені і для лікування осіб, які примусово госпіталізовані. В той же час, відповідні норми про хірургічні методи лікування у випадку «надзвичайної ситуації» відсутні.

Чинне законодавство передбачає випадки надання згоди на лікування комісією лікарів-психіатрів, зокрема – в разі примусового лікування. Поняття «непротестного пацієнта» в нормах Закону України «Про психіатричну допомогу» відсутнє.

Рекомендації

Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» ті методи лікування, які заборонені або потребують обов'язкової усвідомленої згоди пацієнта або його представника, в тих випадках, коли вказані методи дають підстави вважати їх необхідність для самої людини. Вказане може бути встановлено незалежною комісією лікарів-психіатрів в складі інших фахівців.

9. Законодавство має забороняти застосування психохірургії та інших незворотних методів втручання по відношенню до примусово госпіталізованих пацієнтів.

а. Має існувати незалежний наглядовий орган, який гарантує, що застосування психохірургії та інших незворотних методів втручання проводиться тільки після отримання інформованої згоди.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 19, абзац 2: «Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюються судом за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі таку психіатричну допомогу, на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: «**Методи діагностики та лікування** і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, **застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів...**».

Коментарі

Законодавство України передбачає наявність 2-х наглядових органів: 1) суд та 2) квазісудовий орган – комісія лікарів-психіатрів, які уповноважені в чітко визначених випадках здійснювати перевірку етапів лікування або надавати згоду та таке лікування, зокрема осіб, які госпіталізуються у примусовому порядку.

Рекомендації

У окремій нормі Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачити систему контрольних (наглядових) органів в даній сфері: 1) тих, що здійснюють нагляд за процесом примусової госпіталізації та лікування; 2) тих, що здійснюють нагляд за

психічним здоров'ям хворих, як під час перебування у психіатричній лікарні, так і за її межами.

10. Законодавство має містити положення щодо необхідності отримання інформованої згоди у випадку застосування ЕСТ.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: **«Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів: за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — за згодою його батьків чи іншого законного представника; щодо особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, — за згодою її опікуна».**

Коментарі

Українське законодавство передбачає необхідність отримання згоди пацієнта або його законного представника на всі методи лікування, в тому числі й ЕСТ.

Рекомендації

Р. ІЗОЛЯЦІЯ ТА ФІЗИЧНЕ УТРУДНЕННЯ

7. Законодавство має констатувати, що примусова ізоляція та фізичне утруднення повинні застосовуватись лише у виключних випадках для запобігання неминучій та безпосередній шкоді здоров'ю самого пацієнта та інших осіб.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 8, абзац 2: **«Заходи фізичного обмеження та (або) ізоляції особи, яка страждає на психічний розлад... застосовуються лише в тих випадках, формах і на той час, коли всіма іншими законними заходами неможливо запобігти діям особи, що являють собою безпосередню небезпеку для неї або інших осіб».**

Коментарі

Чинне законодавство відносить фізичне обмеження та ізоляцію до виключних засобів, які можуть застосовуватись до людей з психічними розладами в спеціально встановлених випадках.

Рекомендації

---

8. У законодавстві має констатуватись, що примусова ізоляція та фізичне утруднення ніколи не повинні застосовуватись у якості покарання або для зручності персоналу психіатричного закладу.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Чіткі норми відсутні.

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» передбачає, що методи діагностики та лікування і лікарські засоби, дозволені Міністерством охорони здоров'я України, застосовуються лише з діагностичною та лікувальною метою відповідно до характеру психічних розладів і не можуть призначатися для покарання особи, яка страждає на психічний розлад, або в інтересах інших осіб. Щодо фізичного обмеження та ізоляції такі положення відсутні.

Рекомендації

Передбачити в Законі України «Про психіатричну допомогу» положення, згідно з яким примусова ізоляція та фізичне утруднення ніколи не повинні застосовуватись у якості покарання або для зручності персоналу психіатричного закладу, виклавши її як принцип надання психіатричної допомоги.

9. Законодавство має обмежувати максимальний період часу, протягом якого можуть застосовуватись примусова ізоляція та фізичне утруднення.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 8, абзац 2: «Заходи фізичного обмеження та (або) ізоляції особи, яка страждає на психічний розлад... застосовуються **на той час**, коли всіма іншими законними заходами неможливо запобігти діям особи, що являють собою безпосередню небезпеку для неї або інших осіб».

Коментарі

Заходи фізичного обмеження та (або) ізоляції застосовуються відповідно до правил, встановлених Міністерством охорони здоров'я України.

Рекомендації

---

10. Законодавство має гарантувати, що за першим етапом примусової ізоляції та фізичного утруднення одразу не настане другий.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 8, абзац 2: «Заходи **фізичного обмеження та (або) ізоляції особи**, яка страждає на психічний розлад, при наданні їй психіатричної допомоги **застосовуються** за призначенням та під постійним контролем лікаря-психіатра чи іншого медичного працівника, на якого власником психіатричного закладу чи уповноваженим ним органом покладені обов'язки з надання психіатричної допомоги, і застосовуються лише в тих випадках, формах і **на той час, коли всіма іншими законними заходами неможливо запобігти діям особи, що являють собою безпосередню небезпеку для неї або інших осіб**».

Коментарі

Постійне фізичне обмеження або ізоляція осіб, що мають психічні розлади виключається спеціальними підставами їх застосування у чітко визначених формах та в чітко встановлений час.

Рекомендації

---

11. Законодавство має сприяти розвиткові матеріальної бази клінік та забезпеченню їх кадровими ресурсами, з тим щоб мінімізувати необхідність застосування примусової ізоляції та фізичного утруднення в психіатричних закладах.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5: «Держава гарантує: фінансування надання психіатричної допомоги в обсязі, необхідному для забезпечення гарантованого рівня та належної якості психіатричної допомоги...».

Коментарі

Пряма норма та відповідна прив'язка мети забезпечення фінансування психіатричних закладів та кадрового забезпечення для обмеження застосування фізичної ізоляції в законодавстві України відсутня.

Рекомендації

Включити відповідні норми до ст. 5 Закон України «Про психіатричну допомогу», визначивши вказаний принцип як державну гарантію.

12. Законодавство має встановлювати процедурні правила застосування примусової ізоляції та фізичного утруднення, включаючи:

- **Санкціонуючий орган;**

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 19, абзац 1: «Примусові заходи медичного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених Кримінальним, Кримінально-процесуальним кодексами України, законом та іншими законами...».

Коментарі

Відповідним санкціонуючим органом в українському законодавстві визначається суд. Безпосередньо заходи фізичного обмеження застосовуються під наглядом комісії лікарів-психіатрів.

Рекомендації

- **Атестацію психіатричного закладу;**

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 10, абзац 1: «Психіатрична допомога надається психіатричними закладами всіх форм власності, а також лікарями-психіатрами за наявності ліцензії, отриманої відповідно до законодавства».

Коментарі

Процедура проведення періодичної атестації лікувальних закладів передбачена спеціальними підзаконними актами.

Рекомендації

- **Документування причин та тривалості кожного випадку в базі даних, доступ до якої має бути дозволений членам наглядового органу;**

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 8, абзац 2: «Про форми та час застосування заходів фізичного обмеження та (або) ізоляції робиться запис у медичній документації. Заходи фізичного обмеження та (або) ізоляції застосовуються відповідно до правил, встановлених Міністерством охорони здоров'я України...».

Коментарі

Порядок ведення відповідної документації та доступ до неї передбачений відповідними підзаконними актами, зокрема, такими як: Наказ Міністерства охорони здоров'я № 397 від 08.10.2001 р. «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади».

Рекомендації

- *Швидко інформування членів сімей/осіб, які забезпечують догляд, та особистих представників щодо застосування примусової ізоляції та/або фізичного утруднення по відношенню до пацієнта.*

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 26, абзац 1: «Лікар-психіатр зобов'язаний пояснити особі, якій надається психіатрична допомога, з урахуванням її психічного стану, у доступній формі інформацію про стан її психічного здоров'я, прогноз можливого розвитку захворювання, про застосування методів діагностики та лікування, альтернативні методи лікування, можливий ризик та побічні ефекти, умови, порядок і тривалість надання психіатричної допомоги, її права та передбачені цим Законом можливі обмеження цих прав при наданні психіатричної допомоги. Право на одержання зазначеної інформації щодо неповнолітнього віком до 15 років та особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, мають їх законні представники».

Коментарі

Процедура інформування членів сім'ї або законних представників осіб з психічними розладами чітко визначена і передбачена чинним законодавством України.

Рекомендації

Q. МЕДИЧНІ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДИ

3. Законодавством має констатуватись, що інформована згода на участь у медичних та наукових дослідках повинна бути отримана як добровільно, так і від примусово госпіталізованих пацієнтів, які мають можливість дати докладну згоду.

4. У тих випадках, коли стан особи не дозволяє дати інформовану згоду (а рішення щодо проведення медичних або наукових дослідів уже прийняте):

a. Законодавство має гарантувати отримання згоди за дорученням від призначеного судом опікуна або члена сім'ї або від незалежного уповноваженого органу, створеного спеціально з цією метою.

b. Законодавство має констатувати, що дослідди не можуть проводитись на особах, які не можуть дати свідому згоду, якщо ці дослідди можна провести за участі осіб, здатних дати на це згоду, та що це дослідження повинно бути необхідним для покращення здоров'я окремого індивіда та контингенту населення, який представляє піддослідний.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою. Стосовно стандартів вказаних у п. 2, норми законодавства України відсутні.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 7, абзац 4: «**Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик** для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів: за усвідомленою згодою особи...».

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» не містить норми щодо порядку застосування медичних та наукових дослідів, передбачаючи поняття методів лікування, що становлять «підвищений ризик». Відповідних норм щодо отримання згоди від осіб, які підлягають дослідженню не закріплено і в Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

Рекомендації

Включити до статті 7 ЗУ «Про психіатричну допомогу» положення щодо порядку застосування медичних та наукових досліджень до осіб, які мають психічні розлади і можуть дати на їх проведення усвідомлену згоду. В разі такої неможливості за станом здоров'я пацієнта, згоду повинен надавати контрольний (наглядовий) орган, в складі якого є відповідні фахівці.

R. КОНТРОЛЬНІ ТА НАГЛЯДОВІ ОРГАНИ

1. Законодавство має містити положення про судовий і квазісудовий орган, до функцій якого належить перегляд рішень щодо примусової госпіталізації або лікування, а також інших питань, що стосуються обмеження прав:

d. До функцій даного органу має бути включено:

(i) здійснення висновку стосовно кожного випадку примусової госпіталізації/лікування;

(ii) розгляд апеляцій на рішення щодо примусової госпіталізації та/або примусового лікування;

(iii) перегляд рішень щодо примусової госпіталізації (та випадків добровільного перебування пацієнтів у психіатричних закладах протягом тривалого часу);

(iv) регулярний контроль за пацієнтами, лікування яких проводиться проти їхньої волі;

(v) санкціонування застосування інвазійних та незворотних методів лікування (таких, як психохірургія та ЕСТ);

e. У склад наглядового органу повинні бути включені практикуючий юрист, досвідчений практикуючий психіатр та «поважний представник місцевої громади», який представляє інтереси пересічних громадян;

f. Законодавство має апеляцію на рішення даного органу у вищій інстанції.

2. Законодавство має містити положення про заснування контрольного і наглядового органу щодо захисту прав осіб із психічними розладами, які перебувають у психіатричних закладах і отримують лікування в амбулаторних умовах:

c. До функцій даного органу має бути включено:

(i) проведення регулярних інспекцій психіатричних закладів;

(ii) обмеження застосування інвазійних методів лікування;

(iii) ведення статистичної звітності, наприклад, щодо застосування інвазійних та незворотних методів лікування, випадків примусової ізоляції та фізичного обмеження;

(iv) ведення реєстру офіційно зареєстрованих психіатричних закладів та лікарів-психіатрів;

(v) складання звітів та розробка рекомендацій для відповідного міністерства;

(vi) публікація матеріалів на регулярній основі;

d. Повноваження даного органу мають бути прописаними достатньо чітко.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою. Стосовно стандарту вказаного у п. 2b, норми законодавства України відсутні.

Закон України «Про психіатричну допомогу», стаття 12, абзац 3: Примусове надання амбулаторної допомоги здійснюється за рішенням суду.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 16, абзац 1, стаття 15, абзац 1: Передбачена діяльність комісії лікарів-психіатрів.

Цивільний процесуальний кодекс України: Містить норми щодо апеляційного та касаційного оскарження рішення суду I інстанції.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 30, абзац 1: «Державний контроль за діяльністю психіатричних закладів усіх форм власності та фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, здійснюють у межах своїх повноважень Міністерство охорони здоров'я України, інші відповідні центральні органи виконавчої влади».

Коментарі

Чинне законодавство України передбачає діяльність як судового, так і квазісудового органу в галузі психіатрії. При цьому, рішення комісії лікарів-психіатрів оскаржується також у судовому порядку. У той же час, процесуальне законодавство не передбачає спеціалізації судів по розгляду справ, пов'язаних з наданням допомоги особам з психічними вадами. Не містяться норми щодо здійснення регулярного контролю за пацієнтами, лікування яких проводиться поза їх волею.

Компетенція комісії лікарів-психіатрів та її діяльність чітко визначена в окремих статтях ЗУ «Про психіатричну допомогу» (наприклад, стаття 12, абзац 4). В свою чергу, повноваження суду також чітко передбачені, наприклад, при розгляді справ щодо примусового надання психіатричної допомоги (стаття 19, абзац 2). Що ж стосується спеціалізованого надзорного органу в розумінні рекомендаційних норм м'якого права, то він відсутній.

Рекомендації

Замість окремих положень про діяльність наглядових та судових органів, які містяться у різних статтях ЗУ «Про психіатричну допомогу» передбачити окрему статтю «Діяльність контрольних (наглядових) органів при наданні психіатричної допомоги» з двох частин:

1) визначити виключну компетенцію суду в сфері надання різних видів психіатричної допомоги, з посиланням на конкретні процедури, закріплені в інших статтях;

2) встановити правовий статус, порядок формування, склад та компетенцію спеціальної комісії, як надзорного органу, передбачивши в її діяльності не лише лікарів-психіатрів, а й представників громадськості, юристів, інших фахівців.

3. У законодавстві мають бути прописані процедури подання, розгляду скарг та прийняття по них рішень.

б. У законодавстві має встановлюватись:

- Час, що минув після інциденту, протягом якого може бути подана скарга;
- Максимальний період, протягом якого на скаргу має бути дана відповідь, а також ким і в якій формі;
- Право пацієнтів обирати та призначати особистого представника та/або адвоката, який буде представляти їхні інтереси під час подання апеляції або скарги;
- Право пацієнтів на присутність перекладача на засіданнях по розгляду апеляцій, якщо у цьому є необхідність;
- Право пацієнтів та їхніх адвокатів на доступ до копій історії хвороби та будь-яким іншим звітам та документам під час розгляду скарги або апеляції;
- Право пацієнтів та їхніх адвокатів на участь у розгляді скарг та участь в апеляційних слуханнях.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 32, абзац 1: «Рішення, дії чи бездіяльність осіб, які порушують права, свободи та законні інтереси громадян при

наданні їм психіатричної допомоги, можуть бути оскаржені, за вибором цих громадян, до власника психіатричного закладу або власника психоневрологічного закладу для соціального захисту чи спеціального навчання, або уповноваженого ними органу, або до вищестоящих органів (вищестоящих посадових осіб), або безпосередньо до суду».

Закон України «Про звернення громадян», Стаття 1: «Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із...скаргами, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення».

Коментарі

Необхідні норми щодо процедури подання, розгляду скарг та прийняття по них рішень у повній мірі не містяться у Законі України «Про психіатричну допомогу». У той же час, вони прописані в спеціальному законі про звернення громадян та цивільному процесуальному законодавстві.

Рекомендації

S. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ

6. Законодавство має накладати обмеження на діяльність поліції з метою забезпечення гарантій захисту осіб із психічними розладами від незаконного арешту та затримання та їх доставку до відповідного психіатричного закладу.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про міліцію», Стаття 5: «Міліція поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану...»

Міліція тимчасово, у межах чинного законодавства, обмежує права і свободи громадян, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на неї обов'язки, й зобов'язана дати їм пояснення з цього приводу...».

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» містить лише одну норму, передбачену ст. 8, де передбачені дії міліції під час надання допомоги медичним працівникам щодо осіб, до яких застосовані примусові заходи. Спеціальне законодавство про міліцію також не містить окремих положень щодо обмежень на діяльність міліції з метою забезпечення гарантій захисту осіб з психічними розладами.

Рекомендації

Закон України «Про психіатричну допомогу» повинен містити статтю, в якій передбачена компетенція правоохоронного органу щодо порядку застосування всіх процесуальних процедур, встановлених законодавством України, в тому числі й кримінальних, до осіб, які мають психічні розлади. Також можливою є необхідність прийняття спеціального підзаконного акту, наприклад, наказу на рівні МОЗ, Мінпраці, МВС, Мінтранспорту і зв'язку щодо виявлення, поводження та процедур затримання осіб з психічними розладами в громадських місцях, у транспорті та ін.

7. Законодавство має дозволяти проводити освідчення осіб, заарештованих за кримінальні злочини або тих, які утримуються під вартою, на предмет наявності у них психічного розладу, у випадках, якщо існує підозра на такий розлад.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах особам, які утримуються під вартою.

Коментарі

Закон передбачає проведення експертизи. У той же час, процедура проведення освідчення затриманих осіб, щодо яких є підозра на наявність психічного розладу, – відсутня.

Рекомендації

В спеціальному підзаконному акті МВС та МОЗ передбачити процедуру прийняття рішення та проведення освідчення особи, яка примусово затримана і щодо якої є підозра на наявність психічного розладу.

8. Законодавство має містити положення про присутність поліції під час доставки особи, яка примусово госпіталізується, до психіатричного закладу.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 8, абзац 3: «Органи внутрішніх справ зобов'язані подавати допомогу медичним працівникам за їх зверненням у разі надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та забезпечувати безпечні умови для доступу до особи та її психіатричного огляду».

Коментарі

Прямої норми щодо присутності правоохоронного органу під час доставки особи, яка примусово госпіталізується до психіатричного закладу немає. Таке зобов'язання може виникнути в разі звернення за допомогою медичних працівників...».

Рекомендації

Закон України «Про психіатричну допомогу» повинен містити статтю, у якій передбачена компетенція правоохоронного органу щодо порядку застосування всіх процесуальних процедур, встановлених законодавством України, у тому числі й кримінальних, до осіб, які мають психічні розлади. Також можливою є необхідність прийняття спеціального підзаконного акту, наприклад, Наказу на рівні МОЗ, Мінпраці, МВС, Мінтранспорту і зв'язку щодо виявлення, поводження та процедур затримання осіб з психічними розладами в громадських місцях, у транспорті та ін.

Т. ПСИХІЧНО ХВОРІ ЗЛОЧИНЦІ

7. Законодавство має дозволяти здійснювати перевід злочинця з психічним розладом до психіатричної клініки замість його/її кримінального переслідування, беручи до уваги тяжкість скоєного злочину, історію його/її хвороби, стан психічного здоров'я на момент скоєння злочину, імовірність спричинення шкоди здоров'ю даної особи та зацікавленість суспільства у переслідуванні злочинців.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 19: Передбачає процедуру госпіталізації засуджених осіб з психічними розладами до психіатричного закладу із звичайним наглядом, посиленим та суворим наглядом.

Коментарі

Чинне законодавство України досить чітко визначає процедури відбування покарання особами з психічними розладами, які також замість такого покарання можуть примусово лікуватись у спеціально відведених закладах. Зокрема, ст. 92 Кримінального кодексу зазначає, що «примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь».

Рекомендації

---

8. Законодавство має дозволяти замість тюремного ув'язнення осіб із психічними розладами виносити вирок щодо умовного звільнення або направлення на лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Кримінальний кодекс України, Стаття 94, частина 1: «Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру...».

Коментарі

Законодавство України не передбачає заміну покарання у вигляді позбавлення волі лікуванням. У той же час, особи, які визнані в установленому порядку психічно хворими, звільняються від покарання і проходять лікування у примусовому порядку.

Рекомендації

---

a. Законодавство має містити положення про психіатричні заклади посиленого режиму для психічно хворих злочинців.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Кримінальний кодекс України, Стаття 94, частина 1, пункти 3,4: «Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: ...3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом...».

Коментарі

Визначене нормами м'якого права положення чітко закріплено з відповідною процесуальною регламентацією у кримінальному законодавстві України.

Рекомендації

U. ДИСКРИМІНАЦІЯ

2. Законодавство має містити положення щодо захисту від дискримінації осіб, які страждають на психічні розлади.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Конституція України, Стаття 21: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 1: «Держава гарантує захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади...».

Коментарі

Чинне законодавство України не містить поняття «дискримінація», а зупиняється на констатації принципу рівності всіх громадян, закріпленому в Основному Законі держави.

Рекомендації

Закріпити згідно з міжнародними стандартами поняття «дискримінації» в Конституції України та спеціальному Законі «Про психіатричну допомогу» в контексті забезпечення прав осіб, які мають психічні розлади.

V. ЖИТЛО

4. Законодавство має містити положення, що гарантують недискримінацію осіб з психічними розладами під час розподілу житла.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 2: «З метою забезпечення громадян різними видами психіатричної допомоги та соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень: ...поліпшують житлові умови осіб, які страждають на психічні розлади, в установленому законодавством порядку...».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. N 994-р було схвалено Концепцію Державної комплексної програми "Житло - інвалідам", у якій передбачено поліпшення житлових умов людей з «обмеженими фізичними можливостями» у 2006-2010 рр.

Коментарі

Право на житло осіб, які мають психічні розлади, регламентовано на рівні декількох нормативних актів. Так, відповідна норма міститься в Законі України «Про психіатричну допомогу». Порядок надання житла таким особам з державного та громадського житлового фонду передбачений житловим кодексом. Крім цього, відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» передбачене першочергове отримання житла особами, яким встановлено інвалідність внаслідок психічного захворювання.

Рекомендації

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. N 994-р було схвалено Концепцію Державної комплексної програми "Житло - інвалідам", у якій передбачено поліпшення житлових умов людей з «обмеженими фізичними можливостями» у 2006-2010 рр. Положення вказаної Концепції потребують включення поняття «особи з психічними розладами».

W. ЗАЙНЯТІСТЬ

5. Законодавство має містити положення щодо захисту осіб з психічними розладами від дискримінації та експлуатації на роботі.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Конституція України, Стаття 43: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 3: «Особа, яким надається психіатрична допомога, мають право на... одержання винагороди за фактично виконану роботу нарівні з іншими громадянами».

Коментарі

Чинне законодавство України закріплює рівні можливості для реалізації прав на працю всіма особами, у тому числі й тими, що мають психічні розлади. Крім зазначеного, для таких осіб можуть встановлюватись особливі умови праці, а робочі місця підлягають обов'язковій атестації в разі наявності інвалідності. В той же час, на практиці вказана

атестація не проводиться у зв'язку із значними грошовими затратами, що може стати обмеженням щодо можливості зайняття певних посад інвалідами.

Рекомендації

Через запровадження дерегуляторних нормативних актів спростити механізми атестації робочих місць для інвалідів, у тому числі з кола осіб, які мають психічні розлади.

6. Законодавство має містити положення стосовно розробки програм з професійної реабілітації та інших програм зі створення робочих місць та забезпечення зайнятості на місцях для осіб, які страждають на психічні розлади.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 2: «... органи виконавчої влади та місцевого самоврядування ... створюють лікувально-виробничі підприємства, цехи, дільниці тощо з полегшеними умовами праці для здійснення трудової реабілітації, оволодіння новими професіями та працевлаштування осіб, які страждають на психічні розлади...».

Коментарі

Крім ЗУ «Про психіатричну допомогу» питання професійної реабілітації та зайнятості осіб із вадами здоров'я висвітлені в окремому Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 року.

Рекомендації

X. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3. Законодавство має забезпечувати осіб із психічними розладами допомогою по інвалідності та пенсіями.

4. Законодавство має забезпечувати виплату допомоги по інвалідності та пенсій особам із психічними розладами у тих самих розмірах, що й особам із соматичними захворюваннями.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 4: «Особи з психічними розладами мають право... на допомогу по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню або пенсію згідно з законодавством».

Конституція України, Стаття 21: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

Конституція України, Стаття 46: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом».

Коментарі

Право на отримання пенсії для осіб з психічними розладами при наявності встановлених умов закріплено цілою низкою законів, серед яких Закони України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Крім того, передбачені різні види соціальної допомоги, у тому числі й для членів осіб психічно хворих.

Рекомендації

У. ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА

2. Законодавство має гарантувати особам із психічними розладами таке саме дотримання усіх громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, які гарантувало усім іншим людям.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 1: «Держава гарантує... захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 1: «Особи, яким надається психіатрична допомога, мають права і свободи громадян, передбачені Конституцією України та законами України. Обмеження їх прав і свобод допускається лише у випадках, передбачених Конституцією України, відповідно до законів України».

Коментарі

Гарантії забезпечення основних прав і свобод осіб з психічними розладами в законодавстві України врегульовані через механізми закріплення відповідних обов'язків держави та рівності прав усіх громадян.

Рекомендації

Z. ЗАХИСТ ГРУП НАСЕЛЕННЯ, ЩО Є ЛЕГКО УРАЗЛИВИМИ

ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ

6. Законодавство має обмежувати примусову госпіталізацію неповнолітніх до психіатричних закладів тільки тими випадками, коли були використані усі можливості амбулаторного лікування.

Приклади норм національного законодавства стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 13, абзац 1: „Неповнолітній віком до 15 років госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника (добровільний порядок)”.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 14: „Особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона:

вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або

неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність”.

Коментарі

Закон України «Про психіатричну допомогу» не встановлює спеціальних правил щодо примусової госпіталізації неповнолітніх. Ним визначені загальні умови та підстави для примусової госпіталізації всіх осіб. При цьому, пряма норма щодо використання всіх можливостей амбулаторного лікування відсутня, хоча зазначається, що “лікування можливі лише в стаціонарних умовах”, що опосередковано відноситься до міжнародного стандарту.

Рекомендації

Доповнити ст. 14 Закону “Про психіатричну допомогу” третьою умовою примусової госпіталізації, а саме: “якщо використані всі можливості амбулаторного лікування ... і коли воно можливе лише в стаціонарних умовах”.

7. У випадку госпіталізації неповнолітніх до психіатричних закладів, законодавство має констатувати, що а) у них повинно бути окреме від дорослих приміщення для проживання; б) обстановка в психіатричному закладі повинна відповідати віку пацієнтів та враховувати вікові потреби неповнолітніх.

Приклади норм національного законодавства стосовно наведеного стандарту

Закон України “Про психіатричну допомогу” містить спеціальні норми лише щодо огляду госпіталізованих неповнолітніх осіб.

Коментарі

Положення щодо перебування неповнолітніх у лікарнях визначаються підзаконними нормативними актами, які визначають статус лікарні (дитяча), встановлюють норми койка-місця для хворих. При цьому, акценти не робляться на вікові потреби неповнолітніх.

Рекомендації

Передбачити в Законі України “Про психіатричну допомогу” окрему статтю, яка визначає та регулює всі етапи госпіталізації неповнолітніх (як примусової, так і добровільної) та закріплює на законодавчому рівні гарантії неповнолітніх, наближені до міжнародних стандартів.

8. Законодавство має гарантувати всім неповнолітнім право бути представленими дорослою людиною у всіх питаннях, що їх стосуються, включаючи згоду на лікування.

Приклади норм національного законодавства стосовно наведеного стандарту

Закон України “Про психіатричну допомогу”, Стаття 11, абзац 2: „Психіатричний огляд проводиться лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника”.

Закон України “Про психіатричну допомогу”, Стаття 12, абзац 1: „Амбулаторна психіатрична допомога надається лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи; щодо неповнолітнього віком до 15 років — на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника”.

Закон України “Про психіатричну допомогу”, Стаття 13, абзац 3: „Особа госпіталізується до психіатричного закладу добровільно — на її прохання або за її усвідомленою згодою. Неповнолітній віком до 15 років госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника”.

Коментарі

Законодавство України має гарантії представлення неповнолітньої особи майже у всіх питаннях, які виникають у відносинах осіб з психічними розладами та лікувальними закладами. У той же час, пряма норма щодо надання згоди на лікування відсутня. Абзац 4 статті 7 Закону України “Про психіатричну допомогу” передбачає таку обов’язкову згоду лише у випадках застосування “методів діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров’я особи...”

Рекомендації

Закріпити в Законі України “Про психіатричну допомогу” норми щодо надання обов’язкової згоди на лікування неповнолітніх осіб незалежно від рівня їх ризику.

9. У законодавстві має говоритись про необхідність брати до уваги думку неповнолітніх по всіх питаннях, що їх стосуються (включаючи згоду на лікування) в залежності від їхнього віку та зрілості.

Коментарі

На законодавчому рівні окремі норми повністю відсутні, що обумовлює необхідність включення до Закону України «Про психіатричну допомогу» окремої статті щодо лікування неповнолітніх із психічними розладами.

10. Законодавство має забороняти усі незворотні методи лікування щодо дітей.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 6: «У разі погіршення стану психічного здоров'я особи, якій надається амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку, та ухилення від виконання цією особою або її законним представником рішення суду про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку психіатрична допомога може надаватися на підставах та в порядку, передбачених статтями про примусову госпіталізацію...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 12, абзац 1: «Амбулаторна психіатрична допомога надається лікарем-психіатром... щодо неповнолітнього віком до 15 років — на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника...».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 13, абзац 1: «Неповнолітній віком до 15 років госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою його батьків чи іншого законного представника».

Коментарі

У ЗУ «Про психіатричну допомогу» немає окремої статті щодо принципів та порядку надання різних видів психіатричної допомоги неповнолітнім. Такі положення містяться в різних статтях і стосуються надання інформованої згоди на застосування певних методів і засобів лікування.

У спеціальному Законі України «Про психіатричну допомогу» необхідні гарантії для неповнолітніх щодо їх представлення дорослою людиною у всіх питаннях надання психіатричної допомоги не передбачені. Частково вони закріплені на рівні надання згоди на лікування або примусову госпіталізацію.

Рекомендації

Передбачити принципи та окремі процедурні гарантії надання психіатричної допомоги найбільш вразливим групам населення, в тому числі й неповнолітнім, в окремих (індивідуальних) статтях Закону України «Про психіатричну допомогу».

ЗАХИСТ ЖІНОК

4. Законодавство має гарантувати жінкам, які страждають на психічні розлади, рівні права з чоловіками у всіх питаннях стосовно громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Конституція України, Стаття 24: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. **Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками...статі.**».

Коментарі

Рівність чоловіків та жінок закріплена як на конституційному рівні, так і нормативному в різних законодавчих актах.

Рекомендації

---

5. Законодавство має гарантувати, що жінкам у психіатричному закладі а) забезпечено достатнє усамітнення; б) надаються окремі від чоловіків спальні приміщення.

6. Законодавство має констатувати, що жінкам, які страждають на психічні розлади, повинна надаватись така сама психічна і психіатрична допомога, як і чоловікам, включаючи доступ до служб охорони психічного здоров'я та догляду під наглядом громади, а також у відношенні добровільної та примусової госпіталізації та лікування.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 5, абзац 1: «Держава гарантує... захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади».

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 25, абзац 1: «Особи, яким надається психіатрична допомога, мають права і свободи громадян, передбачені Конституцією України та законами України. Обмеження їх прав і свобод допускається лише у випадках, передбачених Конституцією України, відповідно до законів України»

Коментарі

У спеціальному законодавстві відсутня констатація щодо однакового рівня надання психіатричної допомоги жінкам та чоловікам. Проте, це виходить із загальних норм та стандартів рівності в правах усіх громадян.

Рекомендації

AZ. ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ

3. Законодавство має містити розділ, що стосується злочинів та покарань.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Кримінальний кодекс України, Статті 92-96: «Передбачені примусові заходи щодо медичного лікування для осіб, які визнані злочинцями і яким покарання замінено примусовим лікуванням».

Коментарі

Відповідні розділи та положення передбачені не Законом України «Про психіатричну допомогу», а кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України.

Рекомендації

---

4. Законодавство має передбачати відповідне покарання для осіб, які порушують права пацієнтів, установлені законом.

Приклади норм законодавства України стосовно наведеного стандарту

Відповідні норми існують у законодавстві України, але вимоги стандарту представлені не повною мірою.

Закон України «Про психіатричну допомогу», Стаття 33: «Особи, винні у порушенні законодавства про психіатричну допомогу, несуть відповідальність згідно з законами України».

Коментарі

На сьогоднішній час законодавство України передбачає окремі правопорушення, пов'язані з посяганням на права пацієнта і за які встановлена, як адміністративна, так і кримінальна відповідальність. У той же час, відсутні окремі статті, які б передбачали відповідальність за порушення всього комплексу прав пацієнта, передбачених законами.

Рекомендації

Передбачити окрему статтю у Кодексі України про адміністративні правопорушення про відповідальність за посягання на права пацієнта. Включити окрему підглаву в Розділ II Кримінального кодексу України «Злочини проти життя та здоров'я особи», в якій передбачити окремі склади злочинів, які посягають на права пацієнтів та завдають їм шкоду.

**Громадська організація
М'АРТ
«Молодіжна Альтернатива»**

Поштова адреса: а/с 79, Чернігів, 14000

Телефон/факс: +38 04622 7-41-10

E-mail: mart.ngo@googlegmail.com

Початок роботи організації: 1998 р. Як юридична особа, зареєстрована 14 квітня 1999 р.

Місія: Сприяння розвиткові можливостей для дітей та молоді захищати свої права.

Галузі діяльності організації:

- Освіта у сфері прав людини;
- Моніторинг дотримання прав людини;
- Правова допомога в захисті прав людини (представлення інтересів в суді та адміністративних органах, консультування);
- Організація та підтримка громадянських акцій спрямованих на захист прав людини;
- Консолідація зусиль всіх секторів суспільства навколо проблем прав людини.

Довгострокові програми:

- Права людини у навчальних закладах;
- Права людини в медичних закладах;
- Освітньо-консультативний центр прав людини;
- Громадянська освіта і права людини;
- Підтримка білоруських правозахисних організацій;
- Залучення молоді до участі у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Проекти:

- Молодіжна правозахисна група;
- Школа громадянства;
- Освітньо-консультативний центр Прав Дитини;
- Школа Юних Провідників в Країну Прав Людини;
- Школа молодих виборців;
- Навчальна програма "Стратегія і техніки навчання правам людини" у партнерстві з Гельсінською Фундацією з Прав Людини (Варшава, Польща);
- Моніторинг дотримання прав людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях;
- Українська практична школа тренерів з громадянської освіти;
- Моніторинг українського законодавства стосовно осіб з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я;
- Моніторинг дотримання прав людини в Чернігівській області;
- Моніторинг дотримання свободи від жорстокого поводження та приниження людської гідності вихованців шкіл – інтернатів в Україні.

Проекти та програми, в яких беремо партнерську участь:

- Активні школи, активні вчителі, активне громадянське суспільство / У партнерстві з Товариством «Едукатор», м. Ломжа, Польща. За фінансової підтримки МЗС Республіки Польща;
- Перший Білоруський національний літній табір по правам людини / У партнерстві з Фондом правових технологій (Білорусь) та громадською організацією «За професійну допомогу» (Україна);
- Впровадження пілотної системи уповноважених з прав дитини та жінок на громадських засадах в Рівненській області / У партнерстві з Християнським дитячим фондом;
- Молодь та ВІЛ-позитивні у фокусі ЗМІ / У партнерстві з Клубом «Компас»;
- Освіта для демократії в Україні / У партнерстві з Асоціацією «Нова Доба»;
- Взаємодія громадських організацій та ЗМІ / У партнерстві з Луганською обласною групою медіації;
- Навчання толерантності на прикладі історії Голокосту / У партнерстві з Асоціацією «Нова Доба»;
- Громадська підтримка освітніх ініціатив / У партнерстві з «Центром освітньої політики», м. Львів.

Видання:

- Бюлетень „Країна Прав Людини” (видається в рамках проектів);
- Бюлетень „Стратегія освітнього проекту з громадянської освіти” (видається в рамках проектів);
- Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях України. Звіт за результатами моніторингу. Чернігів, 2004. – 183 с.
- Права людини в школах-інтернатах України. Свобода від жорстокого поводження та приниження людської гідності. Доповідь за результатами моніторингу. Чернігів, 2006. – 44 с.